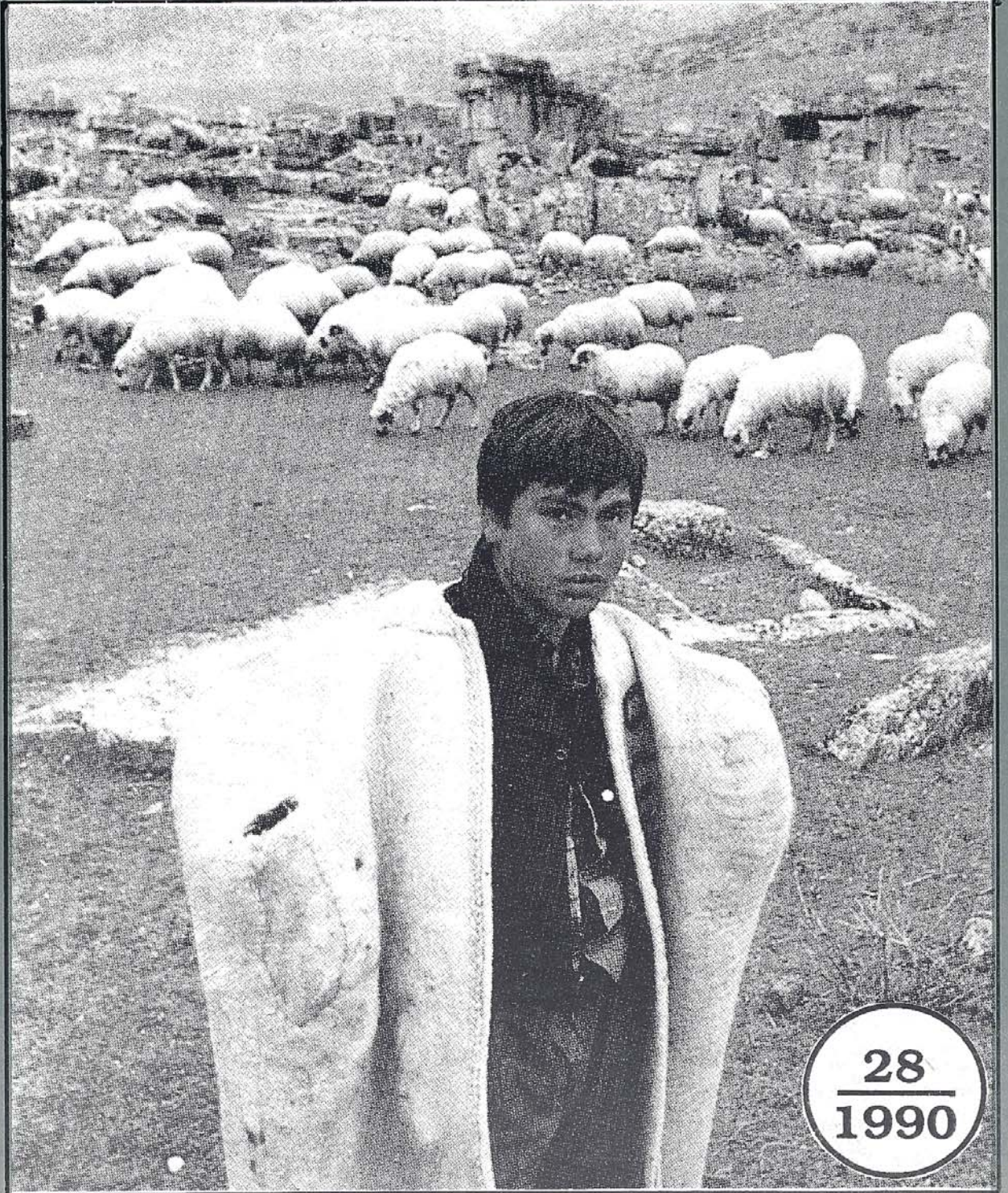

ROJANÛ

kovara huneri çandi û edebi

28
1990

NAVEROK

Studyoya sinemayê hat sazkrîn.....	3
Alım, pedagog û folklorzanê mezin	
HeciyêCındi çı ser heqıya xwe.....	4
Bang jı bo ronakbirên Kurd, Abdurraqıb Yusuf	6
"Kose Geli" yan jı "Kalıkê Serê Salê, Vazgal.....	11
"Dabeşkareki" Tırk İsmail Beşikçi.....	14
Serhıldana Agri (1926 - 1930), Dılsoz.....	16
Peyvên Dûhev/2, Vazgal.....	24
Tiyatro: "Welatê Mın Dı Dilê Mın Da Ye"/4.....	26
Sare Toş, Mûnzûr Çem.....	29

هه‌و‌الن‌امه‌ی ک‌ت‌ی‌ب

Bergê pêşin : Didemek jı çiyayê Nemrût (Bitlis)

Bergê paşin : İhsan Nuri Paşa û jına wi Yaşar Xatûn

Sal: 11

Hejmar: 71, Heziran 1990

ISSN 0283-5355

XWEDİ: KOMKAR-Swêd

BERPIRSIYAR: Şeroyê BOTAN

NAVNIŞAN: Gustavslundsv.168,1 tr
161 36 STOCKHOLM

TELEFON : 08/26 23 75

HESAP NO: PG. 458980 - 0

UTGIVARE: Svensk Kurdiska
Arbetsföreningen

ANSVARIG UTGIVARE: Ş. BOTAN

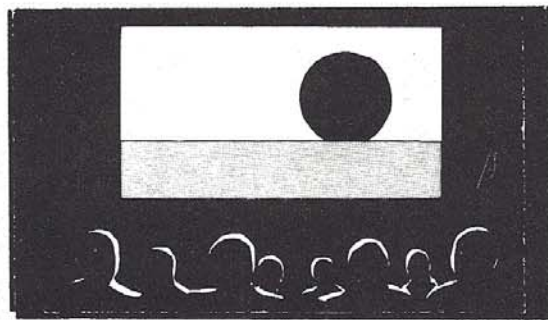
ADRESS: Gustavslundv. 168, 1 tr.
161 36 STOCKHOLM

FAX: 08/26 23 75

Studyoya sinemayê hat sazkirin

Karkerên redaksiyona Roja Nû, roj baş!

Ez û hevalên min, xwendavanên kovara we, bî dil û can li we silav dikin. Jî we ra, spas dibêjin, jî bo hevaltiya we yê dilsoz. Eva sê hejmar e ku em li pey hev jî we distinin. Em bî çavên birçî wan kovaran dixwinin û her tiştên li wir jî me ra hewaskarin. Piştî gavên we yê berbi hevaltiyê, em jî dixwazîn û wext jî hatiye ku em dengê xwe derxin. Xên jî xeberên spasi û razibûnê, em dixwazîn agahdariyekî mîzgîniyê jî bo hemû Kurdên cihanê bîdîn. Lê berya ku ez dest bî agahdariyê bikim, ez ê bî pêşgotînekî kurt weha bêjim, da ku hemû gel, bê gîlî, hewce ye ku bî propagandekî fireh di derheqa jiyana me da gelên dinê bîde hisandin. "Pêwîst e sinema wi hebel.." Lenin bî xwe jî weha digot... Lê çawa ku xwedi û xudanê me tune, pêwîst e em bî xwe di nava zehmetî û probleman da kar bikin. Bî kurtî, me, deh kesên Kurd, (pênc xort û pênc keç) li bajarê Tîblîsê bî qeweta xwe "Studyoya Sinemayê" çêkir, û jî Hezîrana parîna vîrdî em hazîriya xwe ya teknîkî, materyal, dramaturjiya û teoriyê pêk tinin. Rojekî zûtir em ê filmên xwe bikşînin.. Rast e, problem û astengiyên me yê studyoyê pîr in û bêhesab in, lê eva me natirsîne, jî bo ku navê studyoya me jî "Hêvî" ye û em optimist in (dîlpak). Em hêvidar in, ku em ê jî gelê xwe ra karekî hêja bikin. Mafên me ên yekemîna ev in, ku hemû tişt jî bo Kurdan bikşînin. Di hûmeta şoreşê ya "internasyonalîst" da hêj di derheqa Kurdan tu kes tiştêk nebihîstîye. Hilbet, wexta bibihîzîn, wê hingê wê ode jî bîdîn me û alika-

riyên din jî. Em yek bî yek teknîkê hin dibînin û hacetên dikirin, çêdikin, bî dest dikin...

Em hêvidar in, ku hûn ê vê gaziya me ya xêrê hêjayî çapkirîne bibînin û hemû Kurdan pê bîdîn hisandin. Ez her usa jî dixwazim, ku navnişana xwe bîdîn xwendevanên Roja Nû, û yê ku bîxwazîn di derheqa me da bî hûrgîlî agahdari bîstînin, em ê bî dilekî şad bersîva wan bîdîn.

Dibe ku yekî Kurd bîxwaze alikariyê bîde me, jî aliyê teknîkî, pêşniyari, şîret, bî peran, bî dramaturjiya Kurdîstanê û hwd. ku em ê gelek pê razi bibînin.

Gelî birayan, axir iro ev hevkarî û piştgîrî jî me ra esehî ye û gîring e. Çawa ku siyasetvanê me yê hêja Kek Kemal BURKAY dibêje: "Roja rîzgariya Kurdîstanê rêal e, jî ber ku cihan bî aliyê me da vedigere." Ez hêvidar im ku ev niyeta han zê here serî...

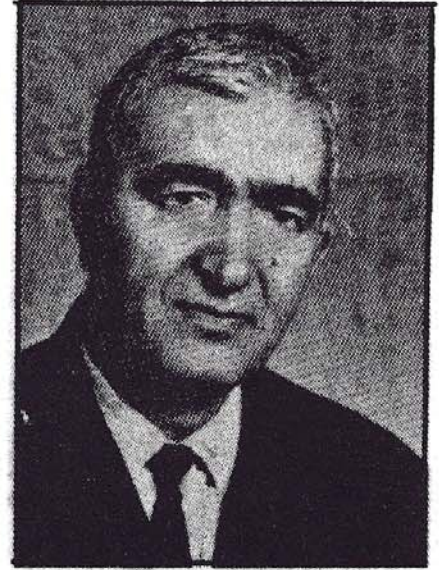
Û her weha, em endamên koma studyoya "Hêvî", Kurdên dîlbîrin, dixwazîn jî hemû Kurdên Kurdîstana di bin zulmê da, girtiyên zindanan, pêşmergeyan ra bî qêrîn û bang bibêjin: Bîrano, xwişkno, dayikno û bavno, em jî tevi we ne!..

Em disa xeberên razibûna xwe jî we ra dibêjin, em hêvidar in ku hûn ê jî bo me vê mîqalê çap bikin..

Bî dilên germ û Kurdperwer li hemû Kurdan silav dikin. Dibe ku weha rasttir be, eger em bêjin: Wê Kurdîstan çê bibe!..

**Xwendevanê Înstîtuya Tiyatroyê,
Endamê Studyoya HÊVÎ
Casimê WEZÎR**

Alım, Pedagog û Folklorzanê Mezin HECIYÊ CINDÎ Çû Ser Heqiya xwe

Dî l'ê Gulana 1990'i da alım, Kurdnas, folklorzan û pedagog Profesor Heciyê CINDÎ ji nava me bar kir û dî 82 saliya xwe da çû ser heqiya xwe. Bî gotneke kurt û dagirti, Heciyê Cindî alım û zanyareki mezin bû. Ew heta dawiya emrê xwe insaneki kêrhati bû û bî efrandinên xwe xezineke giranbuha ji gelê Kurd ra hişt, dî nav gelê kurd da ciheke pîr bî rûmet û payebilind peyda kir û çû.

Heciyê Cindî alım û niviskareki Kurdên Yekitiya Sovyet bû. Nav û dengê wi ne tenê li nav Kurdan, her wisa dî nav gelên Yekitiya Sovyet û ciran da ji belav bûbû. Ku wek nimûne dî 70 saliya xwe da li Yekitiya Sovyet bî nişaneke mezin, nişana "Dostaniya Gelan" hatibû perûkîrîn û pirozkîrîn.

Heciyê Cindî dî sala 1908'an da li gundê Emençayirê (gundeki Digorê ku girêdayi Qersê ye) hatiye dinê. Malbata wi bî çandini û heywan xwedikîrînê xwe aborandine. Dî bûyerên 1917-18'an da Kurdên Êzidi ji wek Ermeniyên zulm û zordariya dewleta Osmani ditun. Dî wê demê da, Bî gotina Heciyê Cindî, "Işkerê Romê" 16 gundên Êzidi şewitandin û mêr, jin hemûyan qirkîrîn. Heciyê Cindî ji çend zarokên xilasbûyi bû. Ango ji malbata Heciyê Cindî tenê ew filitibû.

Ji sala 1919'an heta 1929'an dî êtimxaneyeye Ermenistanê da dimine. Li wê derê hini Ermenîki dibe, perwerdegariya dibîstana yekem û navin tamam dîke. 1930 da li gundê Kûndaksizê, ku gundeki Kurdan bû, dest bî

mamosteyiyê dîke. Piştîre, li zaningeha Mamosteyi ya Kafkasê ya Kurdi mamosteyiya xwe didomine. Demeki dîr û dirêj dî redaksiyona Riya Teze da dixebite û alikariya Radyoya Kurdi ya Erivanê dîke. Disa demeki dîr û dirêj, li Enstituya Edebiyatê ya Akademiya Zanisti ya Erivanê dixebite û serokatiya Seksiyona Niviskarên Kurd dîke. Piştîre, li eyni Akademiyê li Enstituya Ilmên Rojhilat xebatên xwe didomine.

Heciyê Cindî alım û niviskareki pîrali bû. Ew berya her tîştî dersdareki hêja bû, ku ji bo dibîstanên Kurdi gelek materyalên dersê amade kiribû.

Ew folklorzan bû, ku dî vi wari da gelek berhemên wi hene.

Ew kulturzan û zimanzan bû, ku gelek lêkolînên wi yê hêja hene û ji ber van xebatên xwe dî 1978'an da nişana "Dostaniya Gelan" wergirt ku bîyarnama vê nişanê ji alî Prezidyûma Bîlind a SSCB, bî imza Leonid Brejnev û M.Georgadze hatibû dayin.

Berhemên wi yê ku ji bo dibîstanên Kurdi hatibûn amadkîrîn ev in:

Ala Sor, 1932.

Jiyina Nû, 1932.

Cihana Nû, 1932.

Kolxozvanê Dersdar -Alfabe- 1933.

Pirtûka Dersên Ziman, 1935.

Alfabe û Bingehên Xwendinê, 1937.

Pirtûka Dersên Ziman, 1937.

Alfabe, 1946.

Zimanê Dê.

Li ser folklorê Kurdi lêkolînên hêja efîrand.

Berhemên ku di vi wari da hatine çapkîrîn ev in:

Folklorî Kurmancî, bî hevkarîya Eminê Evdal, 1936.

Ker û Kulîk (ya Silêmanî Silivî), 1941.

Şaxên Eposa Koroxlî, 1953.

Mem û Zînê, 1956.

Folklorî Kurdî, 1957.

Çirokên Kurdî, çar cild, 1961-1962-1969-1977.

Kilamên Cîmaeta Kurdayê Evîntiyê, 1979.

Mesele û metelokên Cîmaeta Kurda.

Dîgel van xebatên hêja, Heciyê Cîndî, cilda 5'an a "Çirokên Kurdî" û ferhengeke Kurdî-Ermenîkî jî, ku jî 30.000 peyv pêk tê, amade

kiriye.

Heciyê Cîndî bavê keçan bû û bî xebatên xwe yê giranbûha lî ser malbat û merivên xwe yê nêz tesireke baş peyda kiribû. Dî malbata wî da gelek zanyarên hêja derketine. Mesela xwarziya wî Nûra Cewarî, lî ser muzîka Kurdî lêkolînên hêja kirîye. Zavayê wî Şekroyê Xîdo, tarixzanekî bî nav û deng e. Disa zavayê wî Tosînê Reşî, piyes-nivîskar û şairekî baş e. Ferîkê Êsîf, ozaneke naskirî ye.

Alîmê me yê mezîn bî laşê xwe jî nav bar kir çû, lê bî berhemên xwe yê giranbûha dî dilê me da diji û wê tim bîji.

DERHEQA TELGRAFEKE TARIXI DA

Elixanê Memê

Dî van axîriyan da dî derheqa telegrameke V.I.Lenin da geleki xeber dîdî. Gelek caran ewê (telegramê) dî nava mîqalan da tinî zûman. Lema jî, bî texmîna min, lazîm e ku tarîxa wê telegramê binne ber çavan.

...Sala 1921 da lî Azerbeycanê banka rêspûblikayî (gelêrî) ya dewletê vedibe. Bona wê yekê sedrê Sovyet a komisarên Azerbeycanê yê cîmaetiyê (cîvaki) N.Narîmanov dî 14'ê Çîriya Paşî sala 1921'i da telegramê jî V.I.Lenin ra dîşîne û dî derheqa vekîrîna banka dewletê da agahdarî dide. Narîmanov dînivîse, ku ew şaynetî hatîye darbazkîrî: "Dewsa şaynetîya sade bî hesabê wan çîl (40) milyon manat pêşkêşî birçiyên Povoljiyê û Kurdîstanê kirîne", ku ev diyarbûna tîfaqdariya (hevîrtîna) proleteriyayê ye, izbatîyeke yekîtiya proleteriyaya Kavkazê û Ûnîstana teze ye.

V.I.Lenin eva yek a lî ser telegrama N.Narîmanov nivîsiye: "Caba (bersîva) kurt hazîr kî". Hema bî vî cûreyî jî, telegramê dî arşîva Înstîtuta Marksîzm-Lenînîzmê ya partiyê ya merkezi da lî rex KM- PKTC da tê xweykirîne.

Bî destê merivêkî neeyan teksta telegramê tê hazîrkîrîne. Lenin qal dîke û dî navbera 17 û 21'ê Çîriya Paşî a sala 1921'i da dîşînin. Teksta telegramê wehaye:

"Telegram, Bakû, Jî Sedrê Sovyet a Komisarên Azerbeycanê yê Cîmaetiyê Narîmanov ra.

Ez dîxwazîm, ku banka dewletî ya Azerbeycanê ya teze vebûyî dî destê pale û gundiyên rêspûblika Sovyetî ya bîratîyê da bîbe hîmê politîka ekonomîkî yê teze yê qewî. Ev yek, wekî pêşkêşkirîna çîl milyon jî bo birçiyên Povoljiyê û Kurdîstanê, şehadetiya hazîrbûnê yê herî baş e dî bin ala Înternasyonal a sor da ku pêş da herî.

Sedrê Sovyet a Komisarên RÛSSF Cîmaetiyê, Lenin"

Ev telegram cara yekem dî sala 1950 da dî neşîrkîrîna

efrandînen V.I.Lenin ê 4'an da (Cild 33, rûp: 100) bêyî agahdarîyên ber ra hatîye neşîrkîrîne. Jî wê şunda ev dokumenta tarîxî dî neşîrkîrîna efrandînen V.I.Lenin ên mayîna da neşîr bûye (Dî derheqa telegramê da bî aşkerakîrîna û nasîyên teze va). Jî wî alî va neşîra sala 1965'an berbî çav e. Ew telegram dî cilda 54'an da, dî rûpelên 21-22'an da hatîye neşîrkîrîne bî agahdarîyên anegor va, ku şehadetiye dîdî, wekî telegram bî çî manê hatîye şandî. Ev telegrama han dî wan neşîrên efrandînen V.I.Lenin da heye, ku dî salên cîhê cîhê da bî zûmanê Ermenî ronkayî ditîne.

Dî telegramê da navê du ciyan, Povoljiyê û Kurdîstanê hatîye kifşîrkîrîne. Eger dî derheqa Povoljiyê û xelaya wê derê da be, dî wan salan da şagîrtên mekteban jî zanî, lê dî derheqa Kurdîstanê da wê yekê nîkari bêjî. Wextekê jî bona navhîldana wê cîhî, meriv bî politîkî dîhatne gunehkarkîrîne.

A.Bûkşpan dî kitêba xwe ya "Kurdên Azerbeycanê" da, ku dî sala 1932 da lî Bakûyê jî alî para rojhîlat a Înstîtuta Bakûyê ya Ulm-îzgeriyê ya dewletê da bî zûmanê Ûrîsî neşîr bûye, dînivîse ku peyva navê "Kurdîstan" cara pêşîna dî sala 1923'an da hatîye xebîrandîne. Lê çawa ku me dit, peyva "Kurdîstan" zû va hatîye xebîrandîne, hîm dî Sovyeta Komisarên Azerbeycanê ya Cîvaki da, hîm jî dî Sovyeta Komisarên RÛSSF Aa Cîvaki da bûye objektî (babeta) politîkyê. Lî wê derê dî derheqa bext û qedera Kurdîstanê da fîkîrîne, çûnkî hîm dî salên şerê hemdînyayê yê pêşîna da hîm dî wextê rêspûblika Azerbeycanê da, hîm jî dî wextê tesdîqbûna diwana Sovyetiyê da lî Azerbeycanê Kurdîstan bûbû cîhê hevketînen politîkiyê û şerê navbera mîletan, çavê zevîkarên (dagîrker) welatên dereke lî ser wê bû. Lî aliyê din jî, beg û xanên cî jî cîmaet talan kiribûn. Mîlyonên pêşkêşkirî, jî bo Kurdîstanê bûne delîl ku jî nava çencîkê xelayê derê.

(Transkriptekar jî kirîlî: Salîh)

'BANG JI BO RONAKBIRÊN KURD'

Ev nivisa han ji pirtûka Abulraqib Yusuf hatiye wergirtin. Navê pirtûkê "Bang ji bo ronakbirên Kurd" e. Pirtûk bi zaravê sorani hatiye nivisandin. Beşa "Lî ser çand û sinetê Kurdan" (rûp: 102-121) ji bo Roja Nû hatiye amadekirin.

ABDULLAQIB YUSUF

Bêguman li Kurdistanê sinetê çêkirina şikil û wêneyan ji Sed-salên Navin dinizile û tê. Dî berhemên dest-nivis da, wek minak di pirtûkên Mirhan Mensûrê Mirhan ê Farqini da hatiye nişandan ku dewra çêkirina wêneyan, ku di pirtûkên wi da hatne nitirandin, di Sed-sala 12'an da derketine holê. Wêneyê ku hene li ser insan, gîl û giya û li ser ruhberên din in û bedewiya wan wêneyan dide xuyan ku hunermend meriveki hoste û bi qabiliyet bûye. Ev berhemên han niha li Pirtûkxana Îmam Rıza, li bajarê Meşhedê ye (Îran). Bêguman li Îranê ev wêneyên giranbîha û hunerên han

Wêne: 1

çend caran li Ewrûpayê li ser navê sinetên islami hatine raxistin. Lêkolinvanên rojhilatnas di temaşgehê da fotografê wêneyên nava vê pirtûkê kîşandinê û li ser van berhemên giranbîha nivisîne. Me ji çend sal berê ji pirtûkxanê (Pirtûkxana Îmam Rıza) fotokopiyê wan wêneyan xwest, lê mîxabin ku pirtûkxanê daxwaziya me qebûl nekir.

Dî niveka Sed-sala 12'an da Îbnul Rezazi Ciziri, bi sinetê wênevanîyê nav û dengê xwe daye hisandin. Dî eyîni wextê da Ciziri, alîmekî mezîni bûye, di şaxê fizîk û kimyayê da xwedî zani-neke fireh bûye û di vi

wari da pirtûkeke wi yê lêkolinê ji heye. Navê pirtûkê, "Pivanên Mekanik" e. Ev alimê mezın pirtûka xwe li bajarê Amed (Diyarbakır) nivisiye, wêne, şikil û formulên navginan ên cûrbe cûr çêkiriye. Dı wêneyên xwe da gelek navginên cihê, wek saet û navginên ku gundi dı çandiniyê da bı kar tının lı ser kevıran kolandiye. Ev alım û hunermendê hêja yê kurd, ji Cızirê ye. Cızir, dı navbera Sêrt û Mêrdinê da ye, bajareke kevn ê Kurdan e û lı qerexê Çemê Dicleyê hatiye avakırın. Wêne û berhemên ku ji ali Mirhanê Farqini û Rezaziyê Cıziri va hatine çêkırın, dı pirtûkxana wêne ya Bexdadê da wek berhemên bingehin ciheke sereke dıgrın. Mihemedê Osman ê Hesenkêfi, şagirteki navdar ê İbnul Rezazi ye. Ew bı xwe ji Botani ye. Muzafere Huseyn ji, dı warê muzikê da hunermendeki hêja ye. Ev hunermendê hêja bı Erebi, bı navê "Lı ser sinetê muzikê lêkolinek" (Resaleti elkaşif fiti, ela nizam" pirtûkeki nivisiye. Nımûneyek ji vê pirtûkê. (tarix tune), nımûna dudyan niha dı Pirtûkxana Ayasofyaya bajarê Stenbolê da ye. Ev herdu sinetkarên navdar (Mihemedê Osman û Muzafere Huseyn) Hesenkêfi ne. Hesenkêf lı hêla Mêrdinê, lı qerexê Çemê Dicleyê ye. Jı ber ku destnıvisa Muzafere gelek spehi bûye, Sılêmanê kurê Xazi bı navê "El malik el adil" pirtûkeki dınvise. Sılêmani Xazi mireki Kurd û zanayeki gelek mezın bûye, nêzi 50 salı lı Hesenkêfê miriti kırıye. Hunermendê hêja Muzafere, dı salên 1424 - 1425'an da çûye ser heqiya xwe. Bêguman lı Kurdistanê hebûna çavkaniyên sinetê wênevaniyê nayê inkarkırın, lê ji bo ku meriv lı ser xusûsiyetên sinet û çanda Kurdan vebe, wana kış bıke dıvê lêkolineki fireh bête kırın. Û dıvê ew berhem û hunerên diroki yên ku em ê kış bıkın wek hunerên bingehin ên Kurdi bêne parastın. Dı hın malan da wısa kevırên nıvisandi û bı wêne nexşiri hene ku, mesela lı Kela Hewlêrê lı mala Seyidê Ebdullah, ji wan kevıran çar heb hene. Wêneyên ser wan kevıran, hunermendiya Eli Ekber û İsmailê Sineyi ye. Disa lı bajarê Sılêmaniyê, dı mala mezınê yahûdiyan da wêneya du marê reş heye. Wêneya 226 bıbılan dı takaya Şêx Ebdurehman da, dı nav nexşên çiçekan da ye. Lı hêla Şêxan wêneyên du ma-

ran ku yek lı ser mezelê Şêx Adi (mezıntrin şêxê êzidiyan e û mezelê wi lı Laleşê ye) û yek ji lı ser kêlikê mezelê Şêx Mard hatine çêkırın. Dı van demên dawın da lı cih û warên rûniştinê yên kevn ên Kurdistanê wêne, nıvis û şiklên ku hatine ditinê tenê şiklê insan, ruhberên cûrbe cûr, tir, şûr, xencer, hemayil û hwd in û xasıma pıraniya wan lı ser kêlikên mezelan tın xuyan. Jı ber vê yekê ye ku em dı havına 1977'an da çûn Kurdistanê Tırkiyê û me fotografên gelek berhemên weha kışand. Bı taybeti berhemên ku bala me kışand, lı "Aşê Hemo" yê mınıtqa Botan bû. Aşê Hemo lı devera ku Çemê Bınyatê dıgıhije Çemê Dicle hatiye avakırın. Dı vê aşê da, lı ser kevıran wêneyên insaneki û kûçikeki hatıbu kolandin û ew gelek bı can dıhatın xuyan. Kincên wi insani ji, şal û şapıkê Kurdan bû. Wêneki dın ji lı ser mezelê Şêx Memo hebû, ku lı gundê Fenk bû û ev gundê han dıkeve rexê Dicleyê. Ev Wêneyên ku me behsa wan kır, lı kujê heri seri yê mınıtqa Botan e. Û wısa xuyaye ku tarixa çêkırına wan gelek kevn e.

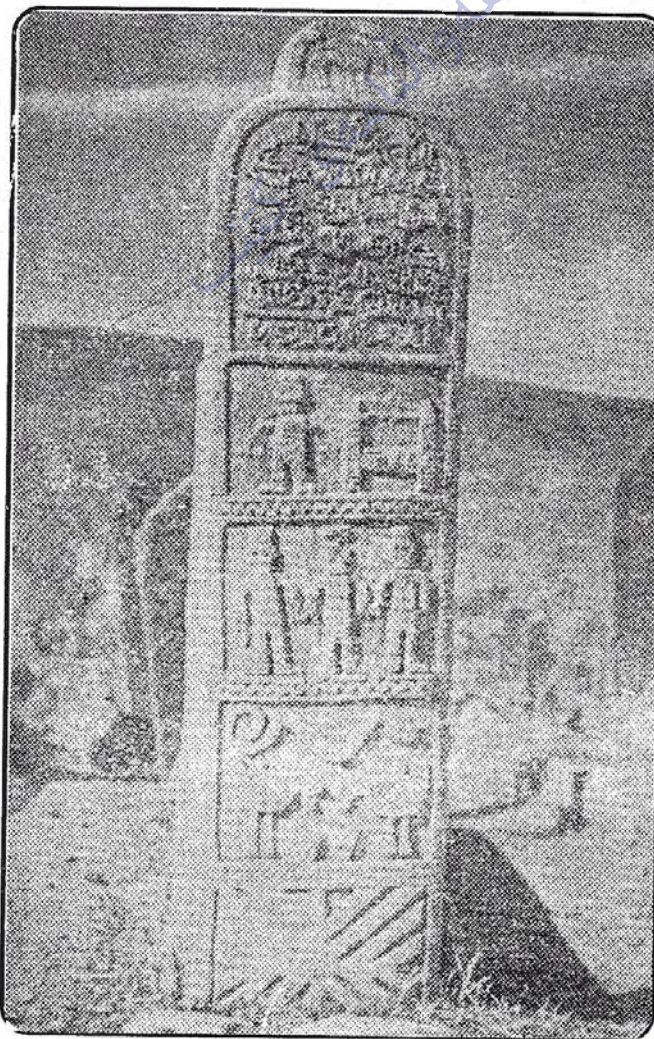
Lı ali dın gelek mezal, kêlikên gıring û nexşiri dı mezalxana Cızirê da hene. Bı rasti lı ser mızgeft, sûr û diwarên kevn gelek berhemên gıranbuha hene, û ev ji xezineyeke diroki ye ji çand û sinetê Kurdan. Mezelên ku wêneyên mar dıpişk, zeynetên cûrbe cûr ên jınan, wêneyên insanan -ku kincên Kurdi lı ser wan in û hınek ji wan dilanê dıgrın- lı ser wan in, gelet tışt ji insanan ra rawe dıkın. Lı ser kêlika jinekê, ku navê wê Sultan e û dı sala 1824-25 da mırıye, wêneyê zarokek û dergûşek tın xuyan. Lı ser kêlikeki dın ji, şervanek lı hespê sıwar bûye û dı desteki wi da şûr, tir û kevan û mertalê wi, dı destê dın da ji tıvingeki û tûrê barûdê tevi du bazên nêçirê, du mar û çivıkek, çend heb şış û sturiyên pezkûvi û hın tıştên bıçûk hene. Wêneyên ku lı ser kêlikên mezelan hatine kolandin, ji bli nêçirvaniyê hın işaretên dın dıdın destê me. Lı gor ditına mın ev, mezalê Mir Şerif kurê Mihemed Beg e. Ev Begê han dı navbera salên 1792 - 1793'an da çûye ser heqiya xwe. Dı derheqa vi babetê da belgeyeki dın ji dı destê mın da heye. Dı destana "Neryê etno'ye" da Lawjê pir, ku bavê nêçirvaneki seyid e, hım nêçirvanê Mihemed

Begê Botani ye him ji dengbêjê wi bûye. Pîştî mîrîna Beg, ev dengbêj lawjeki efrandîye û ew hemû wêneyên ku li ser kevîrên mezelan hene di lawjê xwe da nîrandîye. Li ba mîn pirtûka lêkolîvanê fidakar û ronakbîr Mele Xelîlê Botî, ku bi baleki mezîna li ser wêneyên kêlikan sekîniye, heye. Ew li ser kêlikên mezelan gelek xebîtiye û li gor encama xebata xwe, van agahdariyan dîde me. Tam 11 mezelê Mirên BABAN -ku yê herî mezîna Ebdurehman Paşa ye- di mîzgefta mezîna a Sîlêmaniyê da ne. Li ser kêlikên wan wêneyên çivîk û heywanên firoke hene. Li mîntîqa Botan, li mezêlgeha gundê Hecî Ebdullahê Zîvingehî çend kêlikên nexşîrî hene. Eynî jî wan kêlikên nexşîrî di dibîstana Feqiyê Teyran ê Fînkî da jî hene. Ev mezêlên han me dîgîhinîna wê baweriyê ku, ew mezêlên mîrîtiyên Fînkê ne. Lê mîxabîna ku me îmkanê lêkolîna wan mezêlan nedî. Gundê Hizanê, ku cih û warekî kevn ê Kurdan e, pîr berya îslamiyetê jî cih û nawenda mîrîtiyên Kurdan bûye. Li vê der jî, çend kêlikên tarîxî, kevn û nexşîrî hene. Me di 10.8.1977'an da fotografê wan kîşand. Wîsa tê gotîna ku, yek jî wan mezêlên kevn a Sinem e. Ew Sinema ku stranên wê gîhîştîye heta mîntîqa Koy (qezayekî Kurdistanê Iraqê). Mîxabîna ku me nîkarîbû nîvisên ser wan kêlikan jî hev derxîna û bîxwîna. Di mezêlgeha qeza Raniyeyê da, li ser kêlikê mezêlan şîklê sîmbîlên genîm hatiye kolandin. Ev jî nişan dîde ku, deştê wê derê bi xêr û bêr e, erdeke çandîniyê ye.

Her weha jî bo me aşkera dibe ku, li ser

kêlikan çêkîrîna wêneyan, kolandin û nexşîrîna kevîran çavkaniya sinetê Kurdan ên bîngêhin û eslî pêk tîne. Jî ber vê yekê pêwîst e ku hemû tîştên bêne parastîne, jî bo lêkolînên nû xebatê bêne kirîna û di derheqê tîştên nûkîfşîrî da bêne nîvisandîne.

Li ser kevîran sinetê kolandin û nexşîrîna wêneyan ên Kurdan, bi sinetên neteweyên din rapêwendîya xwe heye. Lewra rasti ew e ku, di sinetê wêne da hemû neteweyên dinê li ser hev tesîr dîkîna û jî hev tesîr dîgîna, di nav pêwendîyeke organîk da ne. Mesela, sinetê Rojhîlata Dûr li ser sinetê wênekêşîya îslamî tesîr kirîye. Evya him di wêneyên ruhberan da him jî di yê xeyalî da xwe nişan dîde. Her weha ev tesîrkîrîna û tesîrgîrtîna di dema Moxolan da zêtir tê xuyan. Destnîvisên bi wêne yê wê demê aliyê vî babetê datîne holê. Mesela, destnîvisa "Mîrati Elhegwan" û ya pîsporê tendurîstî yê dewletê "Ubeydullah Bextîşvê", bi

Wêne : 2

alîkariya dostekî û li ser daxwazîya Mehmûd Xwozan di sedsala..... (tarîx tune) da bi zîmanê Farisî hatiye wergerandin. Wêneyên wê derê aşkera nişan dîdîna ku, di bîna tesîrê da mane. Hinek wêneyên wek vana jî, niha li bajarê Newyork li pirtûkxana Morgonê ne. Numra wan wêneyan, 500 e û li ba me jî fotografekî wan ê kîşandî heye. Ev pirtûka destnîvis di Sedsala 15'an da dîkeve destê Şemsedîna Begê kurê Zîya Eleddîna Rojîkî, ango mitîya Bedlîsê. Ev mîrê han xwedî pirtûkxaneke mezîna bûye. Navê vî Mirê Kurd, li ser qapaxê dawî yê vê pirtûkê hatiye nîvisandin û çar aliyê wî bi nexşan ha-

tiye hemilandin. Dibe ku ev berhem di pirtûkxana Ebdullah Beg da be û gava ku Melik Ahmet Paşa (Paşayeki Osmaniyan. Binêre: "Gernama Ewliya Çelebi) berhemên pirtûkxana Ebdullah (Evdal Xan) talan dike, bi dest xistibe.

Her weha di warê tesirgirtin û tesirkirinê da ji, Pirtûkxana Bexdadê ji sinetê wêne tesir digre. Û evya bi awayeki xweş di sinetê wênevan Mani da xwe nişan dide. Mani, merivêki dindar û wênevaneki gihîştî bû. Ev merivê hêja di Sed sala 3'an da jiyaye. Sinetê Îranê ji, di bin tesira sinetê Ewrûpayê Sed sala 16'an da maye û ev ji xwe di tabloyên ser diwaran da nişan dide.

Bizansi, gelek wêneyên ruhberan ji Asûri û Îraniyan wergirtine. Çawa di sinetê wênewaniyê da Îran ji dewra Ewrûpayê û Fatimiyên Mîsiri tesir girtibin, wisa ji tesir kirine. Wek çavkani li pirtûka "El teswir el islami fiti el Asûr, el Qahire, Hesen Paşa".

Di babeta tesirgirtin û tesirkirinê da hinek nexş li ser peran ji xwe nişan dide. Ev nexşên han li ser perên Kurdan ji tînan xuyan. Mesela, di dewra miritiyên Bedlis û Cizirê da, ango di dewra miritiyên Şerifê Mehmûd û Mir Ebdullah (Evdal Xan) da tînan xuyan. Nexş û şiklên vê dewrê (dewra miritiyên Kurdan) piştê li ser perên Safeviyan hatine nîrandin. Ew (Safevi) li van şikl û nexşan xwedî dertên û iddia dikin ku, ev nexş û şiklên han ên dewra Şah Îsmail û Tahmasb in. Lê ev nexşên han bi emir û kevniya xwe ji dewra Safeviyan kevintir in. Dibe

ku ew, van nexşên han ji miritiyên Tirkmenên Akkoyûni û Karakoyûni wergirtin.

Bizanti çawa ji sinetê mîniya Diyarbekir tesir girtin, ew ji eyni wîse bûye. Ev ji xwe di wêneyên Mihran û Îbnul Rezaziyê wênevan û di wêneyên sinetkarên din da nişan dide. Ev tesirgirtin digihije Sed salên Navin. Gelek wêne û berhemên "Zanîngeha Wênewaniyê" ya Diyarbekir li pirtûkxana sinetê wêne ya Bexdadê da cîvîyan. Ev ji, pêşda bi lêkolîneki kûr û fireh li ser sinetê wênewaniya îslami, ku vê mîniya ji distine çapa lêkolîna xwe (ji Mêrdin heta Diyarbekir), tê ditin. Wê çaxê wê wek rojê sinetê Kurdan ên taybetî û serbixwe derên meydanê, wê mora Kurdan li ser wan be û her weha wêne û berhemên Kurdan li pirtûkxana wênewani ya Bexdadê wînde nebe.

Bêguman heta iro li Kurdîstana Iraqê alimên hosta, gihîştî û bi qabiliyet (di warê sosyoloji û arkeoloji da) derneketine, ku wek Zeki

Mihemed, Hesen Husseyin Elbara, Ebdul-eziz Mîrzuq bîkarîbîn li ser sinet û çanda neteweyên Ereb, Tirk, Faris û Kurd lêkolîna bîkî. Bi rastî ji, lêkolîneke weha ne kareki hêsan e. Merivê ku kareki weha bide ber xwe, divê li ser sinetê îslami xwedî zanîneki fireh be. Niha ronakbîrên ku li ser vi şaxê dixweynin ji, ne xwedî imkanên fireh in, ji zanîneki tîr û tije mehrûm in û ji vê babetê zêde tîşt fam nakin.

Divê meriv di derheqê sinetên îslami da li ser pirtûkxaneyên dewra Abasi, Selçûki, Moxol, Safevi û Osmaniyan agahdar û zana be. Lewra dewra destpêka sinetê Kurdan

Wêne : 3

dı Sedsalên Navin da dest pê dîke û heta Şerê Cihanê yê Yekemin wek sinetê islami dom kiriye. Jî ber vê yekê riya lêkolînê û çavkani her ev e. Divê meriv dî vê babeta jî, xwedî zanineki fireh be. Divê bête zanin ku, kijan pirtûk lî kuderê ye û yê kijan pirtûkxaneyê ye û sîfat û xusûsiyetên wan yek bî yek jî hev bêne veqetandin, jî heqê vi kari bête derketin. Ango divê meriv lî ser tarixa islamê xwedî zaninek û lêkolîneki fireh be. Wê çaxê meriv dikare xwe bigihîne çavkaniyên hêja yên sedsalan û wana derxe ronahiyê, lê mîxabin ku haya sinetkarên me jî van sinetên giranbuha tune. Lî bajarên xwe bî xwe jî, derheqa wêne û lêkolînên kevn ên tarixê da ne xwedî agahdariyekî ne. Ê eger derheqa wêne û sinet da piçek agahdariya wan hebe jî, ku jî bir nekîrîbin, ev agahdari tenê derheqa pirtûkxaneyên nû yên Ewrûpayê û sinetê biyani da ye û jî wi zêdetir jî nîne.

.... Me tucar xwe bî zeman û dewreki va, bî tarixa Kurdistan va girêdayî nehiştiye. Ango me nexwestiye ku em tenê bî dewreke 100 yan jî 40-50 sal va girêdayî bîminin û jî bo me çarçeve ew be. Em qîmet dîdîm hemû tiştên kevn û lêkolînên ku hatine kirin. Heta iro 12 cûre berhemên xebat û lêkolînan hatine hazîrkirin. Dî ser van berheman da 50 sal jî derbas bibe, meriv dikare bî hostatî û zîreki lêkolînê bike. Jî bo hemû ronakbir û welatparêzên Kurd berpirsiyari ew e ku, berhemên çanda xwe ya neteweyî ya belavbûyî lî hev bicivînin û bî tu awayî vî wezîfê navêjin pişt guhê xwe.

Cilda pirtûka me ya duduyan jî, ya "Hîzaretî el dewletî el Dostkî fî Kurdistan, el ustî islami" (Lî ser Dewleta Kurd a Dostkî), 492 rûpel e û jî 234 çavkaniyan pêk tê. Jî bo wan 234 çavkaniyan, jî 300 çavkaniyên dîn kelk hatiye girtin. Me pêwîst nedit ku navên wan binivîsin. Ev çavkaniyên han jî heft zîmanên cuda pêk hatibûn, ku yek jî wan zîmanan jî zîmanê Suryanî bû. Ez bawer im ku heta iro tu alîm û lêkolînavanekî Kurd, jî bo pirtûka xwe ewqas çavkani bî kar anibe. Jî bli vana, em, jî bo gelek çavkaniyan lî gelek cihên dûr gerîyan.

Çend pirtûkên destnivîsî ku wek çavkani jî wan kelk hatine girtin ev in: Yek jê lî

Pirtûkxana Morgon a Newyorkê, yek jê lî Pirtûkxana Akademiya Zanîstî ya Oksfordê ya Budilyon, lî Pirtûkxana Muze ya İngiltereyê pirtûka "Dar el kitûb volvok el kumiyetî" (Belgeyên lî ser tarixê neteweyan) û "Mehd Muatirtat Came El Dul El Erbiyet" (Belgeyên Tarixî yên Neteweya Erebi) in.

Ev pirtûk dî 1975'an da hate çapkirin, lê jî bo belavkirina wê destûr nehat dayin. Ev herdu cild jî 900 rûpelan pêk tê. Tê da dî derheqa "Dewleta Dostkî ya Kurdistan" da gelek agahdariyên fireh û hêja hene, lê disa jî lî gor ditîna min ew, jî suhbeta 86 saetên ku lî Sîlêmanî, Seyîd Sadîq, Çememal, Raniye, Jarava Bertest, cih û warên deşta Gendî, Qeledîz, Kerkûk, Hewlêr, Rewandûz bî kal û pîrên me ra hatin kirin, hêjatîr nîne. Lewra ev biranînên han bî mîrîna wan kal û pîran wînda dibe û diçe. Bî van gotînan me jî fexîr nebîn û divê em bî dilekî vekîrî bêjin ku, em jî destpêkê, jî sîfirê bî rê dîkevin, em serboriya xwe yê kevn jî nû va fam dikin û dîcivînin. Ango em dîxwazîn ku, ronakbirên me jî vî rêyê bîpejîrin. Divê em jî bo civandî û aşkerakirina heyyên xwe yên çandî bî dilşewatî bîxebîtin û jî jîyana xwe gelek salan feda bikî. Lewra ev berhemên çandî yên ku hene, jî bo xebata iroyî pîplûkên pêşî in. Eger jî alî ronakbirên me sîstî bête kirin, pêşda wê dirok û neviyên (torînan) me, me bikî binê sûcdariyekî giran.

Werger : Newroz / Dilsoz

TÊBÎNÎYÊ WÊNEYAN

- 1) Ev kêlikê han lî mezêlgeha Cîzîra Botan e. Hunermendê wêne û nexşên ser kêlikê Feqî Mihemedê Goveşî ye.
- 2) Kêlikên vî mezêlê ya qîza Omer Şerîf, Sultan Xanîm e. Mezêl lî mezêlgeha Cîzîra Botan e. Hunermendê vî mezêla han jî, Feqî Mihemedê Goveşî ye.
- 3) Ev kêlikê han jî ya Sultan Xanîma qîza Omer Şerîf e. Hunermendê wê Feqî Mihemedê Goveşî ye.

"KOSE GELI" YAN JI "KALIKÊ SERÊ SALÊ"

VAZGAL

Dı diroka insanîyetê da jı xelayi, belengazi û zordestiyê xilasbûn bı cejn û şayi tîn pirozkırın. Hin jı van şayiyan jı bo demeki kurt in, hınkên dın bı naveroka xwe her berdewam dıkın. Bı nexş û nigarên nû tîn xemilandın. Eger ew gel, geleki azad û serbıxwe be hin çêtır pêşda dıçe.

Dema ku zıvıstan dıqede, Kurd, dı destpêka bıharê da şayi û cıvın çêdıkın. Yek jı wana jı Kose Geli ye. Kurd bı van şayiyan, xırabiyan jı ber malên xwe dıqewırının, jı belengazi û tunebûna zıvıstanên dırêj xilas dıbın. Bı kurti xwe jı sala pır vedıqetinın, dıkevın sala nû. Bı hêviyeki xurt dest bı sala teze dıkın. Xwe amadeyê xebat û jıyana teze dıkın.

Kurd, lı gelek cihên Kurdistânê bı navê "Kose Geli", "Gaxan", "Kal", "Kalık", "Bûk û Kose" û hwd. zıvıstana bêxêr û sala kevn bıredıkın. Bı şayi û hêviyeki nû pê davêjın sala teze. Em dıkarın bêjın, ev şayiyan ku tîn çêkırın wek karnavalên Ewrûpayıyan in. Şayi jı ali grûbeki va tê çêkırın. Lê belê wısa dıkın ku xelk jı tê da beşdar bıbe, tevi grûbê wexteki baş bıborine.

Em lı jêrê bı kurti behsa Kose Geli dıkın. Lı mıntıqe û parçên Kurdistânê hın cûdati hebin jı, bı naverok pırani nêzikê hev in. Jı ber ku wana jı bıngeheki derketine. Dem hatiye, wext darbas bûne ev cıvın û şayi jı guhurine, jı ber tunebûna dewleteke me ya serbıxwe ev edetê baş lı hın cıyan hatiye jı bırkırın an jı kolonyalist lê xwedi derketine, jı xwe ra kırine mal. Lê belê nıha jı dı gelek gundên Kurdistânê da ev şayi tê çêkırın.

Bı vê mıqala kın, em dıxwazın ev şayiyan Kurdan derkeve ronahiyê. Bêşik dıvê jı her ali va û hin xurtır lı ser vê babetê lêkolın bèn çêkırın.

Bo agahdariyê pêwıst e em bêjın ku, me jı xwe ra mıntıqa Qersê û Qerekılısê bıngeh qebûl kır. Jı ber ku lı van mıntıqeyan Kose Geli bı awaki fireh û dewlemend tê çêkırın û hêj jı lı gundan ev edet tê parastın.

Bı tarıxa kevn 24'ê meha Sıbatê, bı tarıxa nıha 9'ê meha Adarê şênahiya Kose Geli çêdıbe. Hin berf lı erdê heye, berê êvarê berf dıcemıde û qeşa dıgre. Lê belê wek şevên zıvıstanan ewqas sar nıne.

Xortên gund dı maleki da komi ser hev dıbın. Qırar dıdın ku dı fılan rojê da Kose Geli çêkırın. Dı nav xwe da wezıfan beş dıkın. Wê ki bıbe bûk, ki bıbe Kose, ki bıbe parsvan, mırtıb û yên dın. Heta şeva Kose Geli hemû kes kar û barên xwe tamam dıkın. Ev karên han xasıma bı dızı tîn çêkırın. Xelk pê nızane gelo isal Kose Geli dıgere yan na. Her wıse kes pê nızane ku wê lawên ki Kose Geli bıgerının.

Şeva ku wê Kose Geli bıgere xelk pê dıhesın. Jı bo ku zarokên bıçûk netırsın, meriyên malê jı jınan ra dıbêjın, "deri işev venekın, wê Kose Geli bıgere bıla zarok netırsın. Baştır ew e ku hın zarokan bıkın xew". Hemû mılet deriyên xwe hışke-hışk dıgrın. Bı rasti jı tırsan nıne, jı ber ku dema Kose Geli tê ber derıyan dıvê deri bıkute, lı ber deri bı grûba xwe va bıleyize û bıreqıse da ku deri lê vebe..

Pıraniya xelkê lı malan komi ser hev dıbın. Lı gundan dıçıne mala axa yan dewlemendeki. Dıwana çêdıkın. Bı hevra gale gal û laqırdıyan dıkın. Bı kurti şeva xwe bı şahı derbas dıkın.

Xortên ku tevi grûba Kose Geli nabın, lı kuçan jı bo temaşe û qesta revandına bûkê dıcıvın.

Jın jı hazırıya xwe dıbının ku wexta Kose

Geli bê hin tiştan bîdine wan û wana razi bîkîn.

Qiz û bûk ji dî bin malan da dîcivîn. Dî nav xwe da şahîyan çêdikîn û şevê bî ken û laqirdî derbas dikîn. Lî ber penceran û derîyan lî refê Kose mêze dikîn.

Ewana, hemû bî tevayî zivîstana rîzî dîqewîrîn û xêrhatîne lî sala nû dikîn. Lî gundê mezîn û lî bajarî jî grûbekî zêdetîr refên Kose Geli dîgerîn.

Ev şênahîya hanê heta derengi şevê dîkîşîne. Heta refê Kose Geli jî nav xelkê dernekeve û neçe ciyê xwe, xelk jî hev belav nabîn.

Nîha em ê mervên ku dî nav grûbê da cîh gîrtîne, şîkîl û şemala wana, kîncên ku lî xwe dikîn jî we ra bîdîn nasîn.

BÛK: Jî xortên çeleng tîn hîlbîjartî. Nota bûkekê rastî, dêrê Kurdî lî xwe dîke, kofî dîdîne serê wî, şarên rengî lî dora kofî dialînin. Dêrên wî paqîj û spehî ne. Xêlî davêjî ser rûyê wî. Wek bûkên rastî bî terbiye û şermoke ye. Bî tu kesî ra qîse nake, her lî kêleka Kose dîgere û jî wî venaqete.

KOSE: Jî xortên bejînbîlînd û namîl-fîreh tê hîlbîjartî. Kîncên wî kevn û perîtî ne. Saqo yan cakêteki fîreh lî xwe dîke. Dî bin wan kîncên fîreh da pine û potîk lî xwe dialîne, ku wexta lêxî canê wî neêşe. Jî postê nêriyan an jî gîhayê kumek dîde serê xwe. Ciyê dev û çavan vekîriye. Kum heta qîrîkê dirêj e. Du sturîyê (qîloç) wî jî henîn. Sîmêl û rû jî pîrçên nêriyan çêdikîn. Hin caran dîsa jî postê nêriyan post dîdîne ser sîng û namîla wî. Jî çawên gîhayê, lîngan heta gûzekê gîrêdîdî. Carna lî milan jî çaw gîrêdîdî. Lî gûzek, enîşk û çokan zengîlên biçûk dîelîqînî. Du şîvên dirêj û kîlomkotî dîdîne destê wî. Carna lî ser wan şîvan zengîl jî henîn. Kose jî tu caran bî bûkê ra napeyîve. Her wek nêriyan "prûp, prûp" dîke yan jî pîrçe pîrq dîke û dîgere. Merîvekî dexes e, nahêle kes bûkê bîquncîrîne yan pê ra qîse bîke, hertîm wî dîparêze. Ew kesên ku bela xwe dî bûkê dî, cezayên cûr bî cûr dîde wan.

KAL (Serok) : Pîrani jî rengê spi û gewr kînc lî xwe dîke. Rû û sîmêlên xwe bî arê çîl û qerqaş dîke. Pîr kes nêzikê wî nabî. Xên jî laqirdî û leyîstîkên Kose, hemû tiştên dîn ev kalê han îdare dîke. Jî ber ku rûspî ye, pîr xeber nade. Dema jî malan dîyarî berev dîke qîse dîke. Jî malê ra bereket û xweşî dîxwaze, lê eger bî dîyarîyan qayîl nebe lome, gazî û nîfîran lî xwedîyê malê dîke. Gopalekî dî dest da ye.

PARSVAN: Jî bo rûn û tiştên dîne, du

heb tûrik bî xwe ra dîgerîne. Dîyarîya ew kom dîke. Carna dî destê wî da şûjî an derzî hene ku, kî hîndîk tişt bîde derzî yan şûjîne tê radîke yan jî bî wan, wî dîtîrsîne ku zêde û tiştê baş jê bîstîne. Dî destê wî da jî şîv heye.

EREB: Bî tenîyê rû û destên wî hemû reş dikîn. Cîlên perîtî û kevn lî xwe dîke. Gelek baş reqs dîke, govendê dîgre û dîgerîne.

MIRTIB: Meşk, bîlûr, def, zîrne yan jî elbane lêdîxî. Yek, du yan jî hin pîrtîr dî grûbê da dîkarî cîh bîgîrî. Pîrani mîqamên listîkên gîrani lêdîxî, wek Laçî, Kofî, Heseno yêllî yêllî û hwd. Lî mîntîqa Qersê jî "Lê Edlê" dîstîrên, dî vî kîlamî da pîrani qerf henîn.

ŞERVAN: Jî sîsê û pîrtîr kesan pêk tê. Refê Kose Geli jî kesên dîn an jî jî grûbeke Kose Geli yê dîn dîparêzî. Bî çoyên sîtûr û dirêj dîgerî, pîrani jî mervên gîr tîn hîlbîjartî. Bî şîvên destê xwe xelkê dîtîrsînin û jî wana tiştan dîstînin. Dî destê şervanê pêşîyê da şîvekî dirêj heye, carna jî bo ku grûb belav nebe û bî nîzamî bîmeşe û bîreqîse, bî şîva destê xwe lî alîyê çep û rastê û lî piştê dîxe.

Xên jî wana grûbek jî bî xwe pêk tê, ku ewana jî lî dor û berên wana (grûba eslî) kom dîbî. Dî destên wan da jî şîv henîn û mîqamê muzîkên şîvanan lêdîxî û bî wana ra dîleyîzî. Lê grûba eslî tu caran rê nade wan ku ew tevî wan bîbî. Dî vî grûbê da jî 14 - 15 salî bîgre heta 30 salî mervî dîkarî beşdar bîbî.

REWŞA GERÎN Û LÎSTIKA KOSE GELÎ

Pey xebatên neşkere yanî nehîni, grûb hazîr dîbe. Dî destê wana da berê çîra hebûn, dî nav tenekan da kerme vêdîxîstî, piştîre lembê luks û yên dîn jî bo ronahîyê hatî bîkaranî. Grûb derdîkeve ber malê, def, zîrne yan jî meşk û yên mayî çî hebe dest bî lêxîstîne dikîn. Grûb bî destê hev dîgîrî û qasekî dîreqîsî. Çawa me lî jor jî got, bûk tu caran xeber nade, Kose jî qîse nake lê tenê "prûp prûp" a wî ye. Tevî dengê muzîkê dengê zengîlan, dengê şervan û xelkê ku lî dora wana kom bûne lî wî gundî yan jî taxa bajêr belav dîbe. Jî bo ku xelk baş pê bîhese refê Kose Geli dî nav gund da dîgerî, xasîma jî dî meydana gund da xêlekî dîleyîzî.

Paşê dor bî dor dîçî ber derîyên malan. Lî ber derî qasek dîreqîsî, piştî reqsê derîyê kîlîtkîrî dikutî da ku xwedîyê malê

deri lı wan veke. Xelk, carna bı qesti deri dereng vedıkn, wê çaxê grûba Kose Geli wisa zor dıde deriyan ku hındık dimine deri bışkên. Lı gora pırbûna kesên dı malê da dileyızın, hın şanoyên bıçûk nişan dıdın. Grûb lı gor daxwaz û niyeta wê malê şanoyan nişan dıde û wana jı ber xwe derdıxe. Helbet girani lı ser namilê Kose û bûkê ye. Dema xelatê xwe dıstinın, jı wê malê derdıkevın û dıçın maleki dın.

Lê yê xweş û dewlemendtir lı mala ku xelk bı pırani lê kom bûne dıbe. Ew mal jı, bı taybeti malê axa yan jı malê muxtara ne.

LI MALA AXA: Gelek insan lı malê kom dıbın. Dıxwın, vedıxwın, henek û laqır-diyan bı hev dıkn. Qala Kose Geliyên salên derbasbûyi dıkn. Pesnê hev û listıkvânên baş dıdın. Yek jı, behsa hatına Kose Geli û wê çı binine serê wan dıkn. Xwediyê malê teminiyan lı bermaliya xwe dıke.

Dema refê Kose Geli tê ber deriyê mala giran, dest bı govendê dıkn û jı malên dın bêtir lı ber vê malê dileyızın û direqısın. Xelkê ku lı dora wana dıçvın dıxwazın bûkê birevının, jı ber vê yekê jı gelek teşqeleyên giran çêdibın. Hın mêvan jı, lı mala kombûyi derdıkevın seyra wana. Paşê grûb dıkeve malê. Wê hingê dıkevıne destê hev û govendê dıgrın. Kose û Bûk dıkevın destê hev û dı orta govendê da dileyızın. Lexzek paşê grûp dısekıne, tenê Kose û Bûk direqısın. Pıştı reqsê Kose xêliya bûkê hıldıde ku lê bınıhêre. Çaxa lê dınıhêre jı xwe va dıçe. Carna jı Kose jı Bûkê dıxeyıde û jı xwe va dıçe. Bûk ber xwe dıkeve, lı çoka xwe dıxe û jı cımaetê alikari dıxwaze. Dınıhêre ku kes guh nadê, dıçe lı ser Kose ba berdıde. Kose radıbe. Lê eger ranebe vê carê Bûk, mêze dıke ku Kose ranabe hın bı lez û bez jı temaşevanan alikari dıxwaze. Bı işareta destan derzi dıxwaze. Merivên grûbê jı, bı şıvan xelkê dıtırsının ku zûtır dezi bıdın Bûkê. Hın caran bı rastı jı lı xelkê dıxın. Hemû xelk û refê Kose tevi vê şanoyê dıbın. Bı gotın, bı hereket an jı bı tehreki dın her beşdar dıbın.

Pır wext derbas nabe xwediyê malê, bı ısrarên mêvanan û Bûkê gazi bermaliya xwe dıke ku derziyeki bine bıde Bûkê. Berı xwestına xelkê, bermali derzi nayne, lê gava malxwê malê dıxwaze dıçe derzi yan şûjıneki tine dıde Bûkê. Heta wi çaxi şervanên qeflê jı bı daran lı gelek kesan dıxın, çı axa çı gundi jı kutanê para xwe dıstinın.

Wexta derzi dıkeve destê Bûkê, dıçe dı Kose da radıke, Kose jı ci dıpeke û radıbe ser piyan. Dıbe pırçe pırça wi, bı şıva xwe lı cımaetê dıxe û xelata xwe dıxwaze. Dor bı dor jı xelkê xelatên xwe dıstinın, axıriyê jı jı xwediyê malê xelatek baş dıstinın. Heta bı dilê xwe yan jı lı gor bıryara ku dı nav xwe da danine jı xwediyê malê tışteknestının dernakevın derva. Xelatên ku dıdın wan ev ın:

Rûn, şekır, ar, hırı, pere û yên mayın. Her kes û her mal lı gor taqeta xwe diyariya refê Kose Geli dıde.

Bı vi awayı hım grûb bı xwe dileyize, dıbêje û dıkene, hım jı xelk dıbêje û dıkene û wext derbas dıke. Xêrhatina sala nû dıkn, bereketê dıxwazın. Tunebûn û belengaziya sala çûyi û zıvıstana dirêj bıredıkn.

Her bı vi teheri lı taxan û malan dıgerın, xelatan berev dıkn. Kêm mal dimine ku neçınê. Lı her deri û lı her mali cuda cuda dileyızın û piyesên kurt nişan dıdın. Piyesên wan bı naverokên xwe nêziki hev ın.

Dema ku tu malê çündınê namine, berê xwe dıdın mala ku lê komi ser hev bûne. Xelatên xwe lı hev parvedıkn. Hınek hene ku ew şev xurek çêdıkn û dıxwın. Heta serê sibê dı nav xwe da xeber dıdın, dileyızın û dıkenın. Carna jı yên zêde dışının dıkanan û dıfroşın, pere lı hev parvedıkn.

Dı nav grûbê da pıri caran hevalek xêliya Bûkê dırevıne, yên dın dıdın dú wi da ku xêliya Bûkê jê bıstinın. Heta jê nestının jê venagerın. Carna jı dı navbera wan da bı rastı şer çêdıbe, ser û guhê hev dı xwinê da dıhêlın. Axıriyê yeqın xêliyê tinın dıdın Bûka hevalê xwe.

Eger bızanıbın ku lı gundeki cınar, taxek an bajareki dın Kose Geli çê nabe, dıçın wan deran jı. Her usa lı wan deran jı xelatan kom dıkn, dileyızın û direqısın. Eger du grûbên Kose Geli rastı hev bên, talanê hevdu dıbın, bı hev ra şer dıkn. Carna jı lı hev tén û ew tıştên ku berev kırne le hev parvedıkn. Yani pırsa xwe bı aşıtı hel dıkn.

Gelê Kurd bı vi awayı jı, dijayetiya xwe lı hember xırabıya zıvıstanê, betali û tunebûnê eşkere dıke. Lı aliyê dın bı qerf û bı usûleke niveşkere, neqayiliya xwe lı hember axa û zordestan nişan dıde.

Bı hêviyeke baş lı sala nû dınıhêre û hazıriya xwe jı bo kar û xebatê dıke.

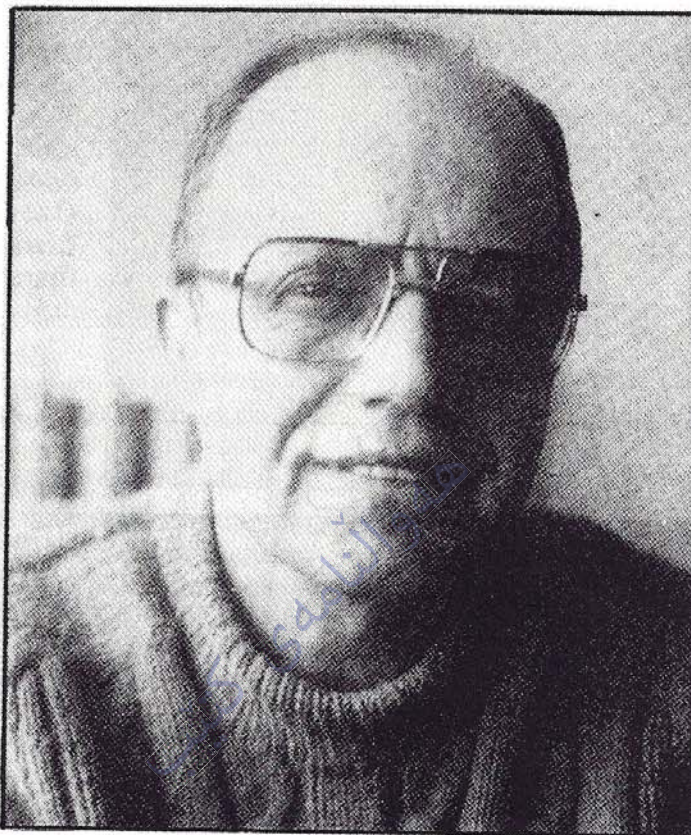
Sibat 1990

"DABEŞKAREKÎ" TIRK İSMAİL BEŞİKÇİ

İsmail Beşikçi, sosyolog û ronakbireki Tirk e. Ew wek kurdolog, ulmdar tê naskirin.

Beşikçi jî ber pirtûka xwe ya bi navê "Devletlerarası Sömürge Kurdistan" (Koloniyaya Nav Dewletan Kurdistan) jî 12'ê Adara 1990 virda lî İstenbolê girti ye. Pışti girtina wi dî derheqê da pirtûkên wi yê dî da jî dawê hate vekirin, pirtûk hatin komkirin, xwendin û belavkirina wan hate qedexekirinê.

Beşikçi dî 18'ê Nisanê da derxistin ber dadgehê. Wi lî ser pırsa Kurdi, raman û dîtinên xwe bî biryar parast. Dî parastina xwe da iddiyên sawci qebûl nekir û ideolojiya fermi (Kemalizm) mehkûm kir. Dî 15'ê Gulanê da jî bo mehkema wi gelek hunermend, ronakbir, nivîskar, nûnerên komelên aşitixwaz û mirovi, diplomatên biyani beşdar bûn û piştgiriya Beşikçi kirin. Ev yeka han çavê komita dadgehê tirsand û jî ber vê yekê Beşikçi derxistin dadgehê, mehkema wi avêtin 19'ê Heziranê. Dî 19'ê Heziranê da jî, gelek piştgirên Beşikçi lî ber derê dadgehê civiyan. Polês êriş bir ser piştgirên Beşikçi û 30 kes girtin. Beşikçi, ev bûyera han protesto kir û axaftina xwe weha domand: "Dewleta

Tirk dî 10'ê Heziranê da lî gundê Çevrimli 27 jin, mêr û zarok kuşt. Jî ber ku ew kesên kuştî "parêzkariya gund" (Korucu) qebûl nedekirin, hatin kuştin. Dewleta Tirk ev rûreşiya han dîke ser PKK'ê. Rojnameyên Tirk jî wek buroyên MİT'ê dixebitin, rûreşiya dewletê vedîşêrin. Ez, vê qetliama dewleta Tirk û tewrê rojnameyên Tirkî protesto dikim û ifade nadim mehkema we."

Ew bî "sûcê dabeşkari" û pro-

pagandeya "qelskirina baweriya millî" tê dadkirin.

Girtina Beşikçi ne cara yekem e. Ew jî sala 1970 virda pır caran hate girtin û jî 10 salan zêtir emrê xwe dî hepıxanan da derbas kiriye. Cara dawin dî 1987'an da jî hepsê derketibû. (Dî navbera salên 1981-87 da, 6 sal dî zindanên rejima faşist da derbas kir.) Lê tu wexteki dijmin nîkaribû mêji û dilê wi dil bike.

Beşikçi, dî 1967'an da dî zaningehê da wek asistanê sosyolojiyê kar dikir. Dî wê demê da lî Kurdistanê gelek bûyer û aksiyonên diji hukumatê dihatin çekirin. Wan bûyeran bala wi jî kişand. Beşikçi, jî bo ku wan bûyeran binase, xwe nêziki gelê kurd û kadroyên siyasi kir. Eleqa wi roj bî

roj xurt bû. Dî wê demê da pirtûkek bi navê "Doğu Mitinglerinin analizi" (Analiza Xwepêşandinên Rojhilat) nivisi. Piştî ku dewleta Tirk bi vê yekê hîsiya, Beşikçi li ba polês û dewleta Tirk bû merî-veki xeter û "dabeşkar". Ew jî universiteyê ha-te dîrxistî. Jî wê rojê heta niha lêden, girtî û cezakîrî bû xelatên wî. Lî gor kar û xebatê wî rejîma tirk jî li ser wî çavnêri û zulma xwe zêde kir. Wek ku ew jî dîde xuyakîrî, heta niha jî "sûcê" wî yek tiştêki ye, "dabeşkari".

Lê kîrînên dewleta kolonyalist çavê wi netîrsand. Hepîsxane jî bo wi bû zanîngêh. Roj bi roj bir û baweriyên xwe, xebata xwe xurtîr û tekûzîr kir. Nav û dengê wî jî sinorê Tirkîyê derbasî cihanê bû. Wek Kurdnas, kurdo-log, ronakbir û ulmdar.

İsmail Beşikçi ew kes bû ku, tucar paxavê bi meqam û kariyarên sazîyên fermî nekîr, xwe jî wan dîr girt. Bî zanebûn lî cem ilm û rastîyê cihê xwe girt. Gelê Tirk bi vî lawê xwe yê hêja İ. Beşikçi, serbîlînd e. Lê pîr mîxabîrî ku ew yek nîmûne ye ku dî pîrsa Kurdan da lî hember îdeolojiya fermî radiweste û bê tîrs dibêje "gelê Kurd neteweyekî ye û navê welatê wan jî Kurdîstan e". Bî rastî jî, jî alî ronakbîrekî Tirk bi karanîna van peyvan gelek gîring e. Jî ber ku ev gotîrî berî her tîştî kuştîna ramana şovînîzmê pêwîst dîke..

Jî ber ku Beşikçi lî hember îdeolojiya nîjadperest, kîrînên dewleta Tirk ên lî ser gelê Kurd mehkûm dîke û lê rexne dîgre, ew jî xezeb û tofana dijîmîrî para xwe dîgre.

Ew lî ser pîrsa Kurd çend sal e ku, bê tîrs û bê tawîz tîkoşîrî dîde, qelema xwe bi bawerî û bî camêrî lî gor prensîbên îlmî dîxebîtîne. Hemû cûre dek û dolavên serkarên Tirk û îdeolojiya wan ê fermî Kemalîzm, nîkare pêşî lî xebatên wî bigre.

Girtîna İ. Beşikçi rewşa rejîma Tirkîyê ya sîyasî jî dîde xuyakîrî.

Berdevkên rejîma faşîst û xulamokên wê dibêjîrî ku "îro lî Tirkîyê demokrasî heye!" Bî van gotîrînan hîm kesên kêmaqîl jî bawerîya xwe tînn.

Ew çawa demokrasî ye ku rê û olaxan nade da ku ulmdarek lî ser gelekî 15 milyon dîtîrî û bawerîya xwe bîne zîman. Jî ber vê yekê bî dehan salên xwe dî zîndanînan da derbas dîke.

Lê aşkera ye ku demokrasî ne mûz e. Ew jî wek hemû averû xwedî hîm xîsîyetan e û pêwîst e ku bî hîm endazan bînd pîvandîne.

Bî hîm tîştên berbîçav merîv dîkare demokrasîya Tirkîyê çî ye çî nîne bîde xuyakîrî.

İro karker û xebatkârên Tirk û Kurd lî gor daxwazên xwe nîkarîrî sendîkayan ava bîkîrî û jî bo mafên xwe yêrî çînî bîtîkoşîrî.

Partîyên ku bî navê karkeran û gîndîyên xîzan bang dîkîrî, nîkarîrî xwe aşkera bîkîrî û azad bîxebîtîrî.

Gelê Kurd nîkare bî zîmanê xwe kovar û rojnameyan derxe, partî û rêxîstînên xwe yêrî Kurdî çêke û azad bîxebîte.

Jî bîlî vana jî dewleta Tirk dî 9'ê Nîsana 1990 î da bî navê "Bîryarnameya 413" zagonek derxîst. Bî vê zagone lî Kurdîstanê rewş dîjwartîr kir. Tero- ra dewletê ya lî ser gelê Kurd bî vê zagone hate aşkerakîrî û ferzkîrî.

Qîrkîrîrî û nefîkîrîna gelê Kurd, girtîna bî hezaran pêşverû û welatpârêz, ronakbîrên wek Beşikçi, sansûra gîran a lî ser weşanên pêşverû xîsîyeta demokrasîya Tîrkan a derewîrî û sosret e.

Behremên İ. Beşikçi yêrî ku heta niha hatîne weşandîne:

1. *Doğu Mitinglerinin Analizi, 1967*
2. *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretlerinde Toplumsal Değişme.*
3. *Doğuda Değişik ve Yapısal Sorunlar.*
4. *Doğu Anadolu'nun Düzeni, 1969*
5. *Bilim Yöntemi, 1979*
6. *Kürtlerin Mecburi İskanı, 1977*
7. *Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu, 1978*
8. *Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü*
9. *Kürt Sorunu, 1978*
10. *Devletlerarası Sömürge Kürdistan*
11. *Bilim Resmi İdeoloji Devlet Demokrasî ve Kürt Sorunu*
12. *Bir Aydın Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*

MUNZUR

SERHILDANA AGRİ

(1926 - 1930)

DILSOZ

Piştî şikandina Serhildana Şêx SEİD, dî navbera salên 1925 û 1928'an da dewleta Tirk barbariyeke nediti lî dara xîst. Bî sedan insanên welatparêz hatin dardakirin, çî aşkera çî jî bî dek û dolav bî hezaran Kurd hatin kuştin û jî niv milyoni zêdetir Kurd jî hatin nefikirin. Jî vê barbariyê ne tenê Kurdên welatparêz, her wisa eşirên ku heta wê demê hevalbendiya dewleta Tirk kiribûn, ronakbir, serbazên Kurd, xwendevan û xelk bî xwe para xwe girtin. Lî Kurdistanê bî fermana M. Kemal "mehkemyên İstiklalê" hatin sazkarin û insanên welatparêz lî ber çavê xelkê hatin xeniqandin. İnsanên me bî komiti dî xaniyan da hatin şewitandin, gund hatin kambaxkirin û hwd. Dî derheqa hovitiya dewleta Tirk da, dî pirtûka Garo Sosûni da minekeke weha tê dayin: *"Em jî bo vîya minakeki bîdîn. Ev bûyera han jî alî çavnêreki, gava ku jî Diyarbekir derbas bûye hatiye nivisandin.*

Lî gor vî çavnêri jî Farqînê (Siliva) û der û dora wî 468 girtî derdixin rê, jî vana tenê 250 kes bî saxiti dîgihije nawa qezayê û dema ku eynî komik dîgihije Diyarbekir hejmarê wan dîkeve 134'an. Jî wê derê berê wan dîdîn Xarpûtê, piştî çend rojan dî rê da, çavnêrê ku lî jor behsa wî tê kirin (ku ew bî xwe jî girtî bû) lî devera Deve Boynû rasti vê komikê tê û dibîne ku jî 134 girtiyan 52 kes mane, û jî vana jî tenê 25 kes dîgihije şabûna derketina dadgeha awerte ya Xarpûtê!"

Her weha berxwedan û serhildana Agrî, dî dema nefikirina sedhezaran Kurd da, dî dema kuştin û talanê da dest pê kir. Kurdên ku wê bihatana nefikirin, ên ku ferman jî bo girtin û kuştina wan hebûn û cih bî cih jî Kurdên ku lî

nefiyê bûn xwe davêtin çiyayê Agrî û dî berxwe didan. Sal 1926 û çiyayê Agrî jî bî va dikeliya da ku agirê xwe birêşîne ser dijmin.

SERHILDANA AGRİ DEST PÊ DIKE

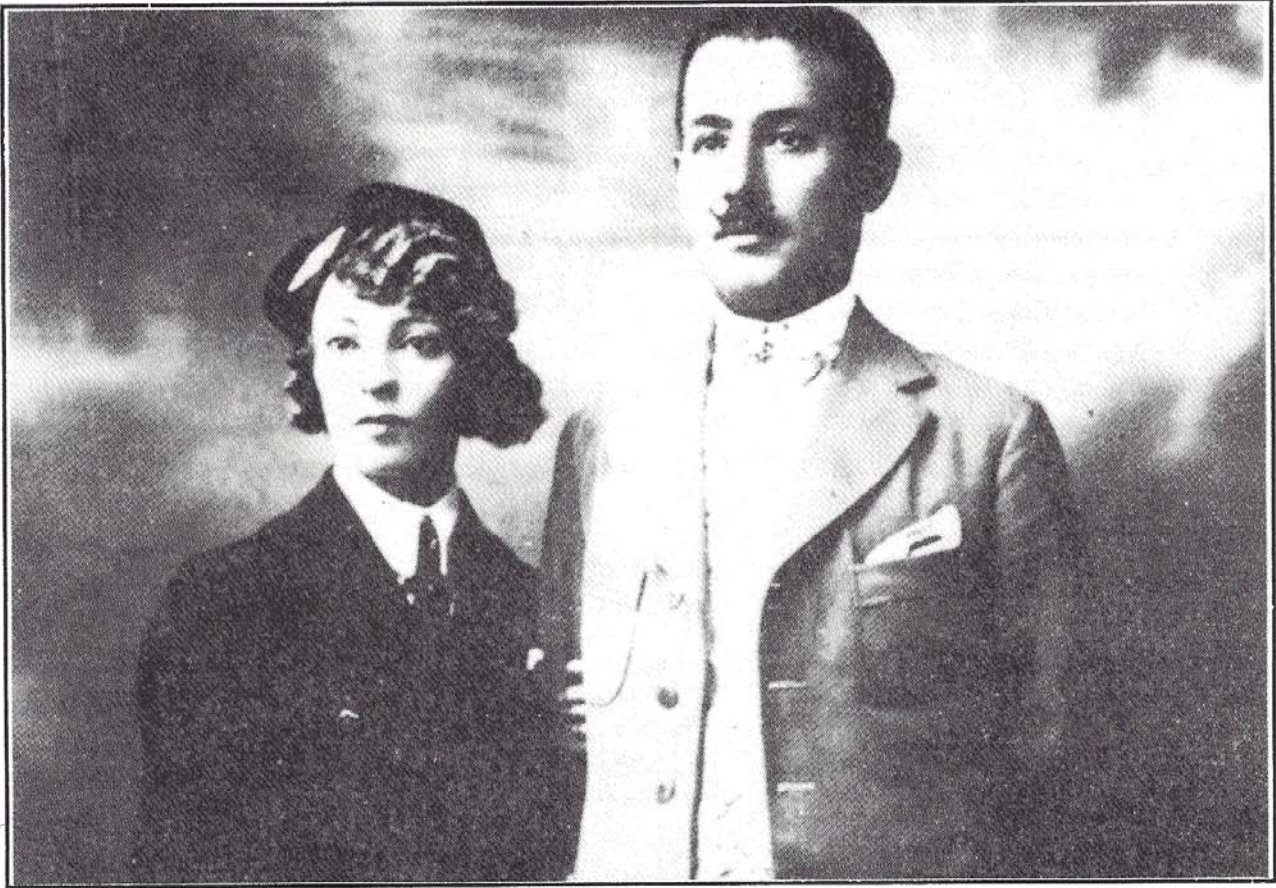
Dî sala 1926'an da gelek Kurd jî ber zulma dewleta Tirk xwe dabûn alî û xwe lî çiyayê Agrî girtibûn. Dewleta dagirker jî bo nefikirina gelek eşir û kesên sereke biryar stendibû û jî van kesan yek jê jî, serokeşirê Celaliyan Bro Heski Telli bû.

Rojek bî çika şefaqê ra eskerên Tirk dîgirtin ser gundê Tıflıkê da ku Bro Heski Telli û malbata wî nefî bîkî. Bro ne lî mala xwe yê gund e. Ew lî Bazidê dikandari dîke. Xebera rêş dîgihije Bro. Bro Heski Telli şaş û metal dimine, jî ber ku heta wê hingê dostê dewletê bû û dî serhildana Şêx Seid da jî bî dewleta Tirk va girêdayî mabû. Lê zû têdîgihije ku, dewleta Tirk hemû kurdan dijmin dîhesibîne. Ew bî xwe derheqa dostaniya xwe û dewletê da weha dibêje:

"Mî bî dewleta Tirkîyê zor xîzmetên mezûn kirîne, iro jî dikandari dikim. Bî hiç kesi karim (karê mî) nine, ez dostê dewlet im, ewê jî bo çî mî derinin".

"Xwedêyo, tu dizani mî tu xerabî bî dewletê re nekiriye. Ez dî nav şarê Bazidê de me, ewana çûne gund lî mî digerin. Ev jî lûfta te ye, tu tîfinga mî bî destê mî bîgihîne, idî herçî irada te ye, lî ser çavê mî....." ("Biraninên İhsan Nûri Paşa", Hêvi, hejmar 2)

Her weha Bro Heski Telli gund vala dîke û berbî çiyayê Agrî hildakîşin. Çiriskê serhildana Agrî bî vê bûyerê dest pê dîke. Dewleta Tirk

Serokê Serhıldana Agri, İhsan Nûri Paşa û jina wi Yaşar Xanım (Wêne: Ji Hêvi, hej: 5)

qasîdan dîşîne ba Bro Heski da ku wi bî dek û dolav bixapînin. Dî gundê Hêlac da dî navbera serbazê Tirk û Bro Heski Telli da hevditîneki çê dibe. Dî hevditîne da serbazê Tirk bî rîya tercuman ev daxwaziya han jî Bro dîke: "Em û hûn mîsılman in. Te mirovên xwe kêşaye çiya, dîşîni dîzi dîkîn, malê mîsılmanan tinîn. Eva gunehêki mezîn e. Werî iteata dewletê bîkîn, lî nav gundê xwe, lî gel jin û zaroyên xwe asûde bîjin." Bro dî bersiva xwe da bêbextî û bêdaletîya dewleta Tirk dîde xuyan, zulm, dîzi û talankerîya wan lî rûyê wan dîxe û nayê xapandin.

Hema pîştî vê hevditîne dewleta Tirk ordîgeha xwe dî quntara çiyayê Agri da vedîgîre û bî top û tîvingan êrîş dibe ser hêzên welatperwer. Pîştî şereke dijwar, tevi ku hejmara şervanên Kurd gelek kêmbûne jî, dijmin top û tîvingên xwe dî cih da dîhêle û direve. Dî vî şeri da gelek eskerên Tirk tîndîlkîrîn, gelek top, tîving û cebîlxane dîkeve destê şervanên Kurd. Rêvebirê Serhıldana Agri Bro Heski Telli, dî vî şeri da birindar dibe. Lê dî vî şerê pêşîn ê

Serhıldana Agri da mîrxasiyeke mezîn tî nişandan û êrîşa dijmin tî pûçkîrîn. Encama vî şeri jî alî Kurmay Albay Reşat Hallî va weha tî rawekîrîn: "Valîtiya Bazîdê, jî bo serokê raperîvanan Bro Heski Telli; jî bo teslimbûna raperîvanên Çiyayê Agri nameyeke dînivîse da ku bereday xwîn nerîje. Tevî ku serokê raperîvan (B.H.Telli) xeber dîşîne ku alay xwe bîkîşîne Bazîdê û jê ra sê roj muhlet bête dayîn ku tevî hevalbendên xwe teslim bibe, qumandarê Alayê jî bo vê nameyê, bersiv dîde ku wê sibê êrîş bîkîn. Ev rewş, tevî ku jî bo şer mecbûrîyet peyda dîke jî, dibe sedemê ku raperîvan bî xwînrijî dî ber xwe dîdîn û dî dawiyê da alayê perîşan dîkîn." ("Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Kurmay Albay Reşat Hallî, Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı yayımları, Seri No: 8, rûp: 169)

İhsan Nûri Paşa dî biranînen xwe da encam û rewşa şerê ewil û pêşmergeyên Kurd weha şirovedîke: "Pasevanên (parêzkarên) Agri cara ewel daxa çavê bî Tirka dîdan. Topan

ku ji destê neyar girtibûn, nezanibûn çawa bixebitinin, şarezayê wan nebûn, topê bî ci hiştin. Ewî, yekî para mezûn ji bo çiyayê Agri hesabandin. Femandarê Tirk ji bo ev areqeyê şermê, ev şikesta mezûn hindik sar bike, bî alikariya rûniştevanên rojavayê Agri, ku li bin fermana wan bûn, bî şevê ciyê veşartina topê peyda kir, çend ker û çend reşemal û topê, ku bî xaye bû, bîr. Mêrên Bro dereng bî ev reşediziya wan xeberdar bûn, pey ketin lê kelk negirtin. Şerê germ di nav wan da neqewimi."

Bî kurti Serhıldana Agri, di bin serokatiya Bro Heski Telli da heta dawiya sala 1926'an bî serbilindi tê domandin û gelek êrişên dijmin tîn şikandin.

IHSAN NÛRÎ PAŞA TÊ AGRÎ

Wek tê zanin berya êlankirina Komara Tirkîyê, M.Kemal û hevalên wi soz û bext dabûn da ku Kurd bigihjin heqên xwe yê netewî. Piştî êlankirina Komara Tirkîyê, Kurd li benda bikaranina mafên xwe yê netewî bûn. Lê hêj bî ser Komara Tirkîyê ra salek derbas nebûbû, M.Kemal û rêvebirên Komara Tirkîyê dest bî inkariya gelê kurd kirin. Ev inkari, di nav gelê Kurd da, di nav serokeşir, ronakbir, xwendavan, serbazên Kurd ên ku di ordiya Tirk da bûn hêrs û kineke aşnebûyi peyda kir. Û ev hêrs û kin di 1924'an da, li hêla Çolemergê teqiya. Ihsan Nûri (ku heta wê demê bî rutbeya Yûzbaşitiyê di ordiya tirk da wezîfe dikir) tevi çar hevalên xwe yê zabît ên welatperwer (Rami Rasim, Tewfiq Xurşid, Ali Rıza Beg) seri hildidin. Li gor agahdariya Ihsan Nûri, wê dimê di bin serokatiya Xalid Begê Cıbrani da li Erzuromê Komiteya Serbixweyi ya Kurdistan hatibû çêkirin û Ihsan Nûri bixwe ji girêdayî vê komitê bû. Serhıldana Ihsan Nûri û hevalên wi piştî şereke dijwar tê şikestin. Piştî şikestina serhıldanê Ihsan Nûri, Rasim û Tewfiq Xurşid derbasi Sûriyê dibin.

Serhıldana Agri di nava demeki kurt da, di nav gelê Kurd da hêviya serxwebûna Kurdistanê cardin xurt dîke û ev hêvi xwe digihine Ihsan Nûri û welatperwerên Kurd ên dervayi welat ji.

Wê demê Ihsan Nûri, Rami Rasim û Tewfiq Xurşid li Iraqê bûne. Ew ji Iraqê dîrevin û dixwazin bî ser Iranê ra xwe bigihinin Agriyê. Di nav erdê Iranê da di navbera eskerên Iranê û wan da şer diqewime. Rami Rasim di şer da şehid dîkeve, Tewfiq Xurşid mecbûr dibe û cardin vedigere Iraqê, lê Ihsan Nûri tenê bî serê xwe piştî gelek dijwariyan xwe digihine çiyayê Agriyê.

Bî hatina Ihsan Nûri, Serhıldana Agri bî awayeki rêxistinî û eskerî kete serûberîyeke tekûz. Ihsan Nûri di nava demeki kurt da bî mêrxasi, bî rêvebirîya jirîti û çalakiya xwe bû serokê serhıldanê.

DAMEZRANDINA XOYBÛN

Piştî şikestina Serhıldana Şêx Seid gelek welatperwerên naskirî derbasi derbasi Sûriyê, Iraqê, Lubnanê û Mısıre bûbûn, xebatên xwe yê hêja li wan deran didomandin. Her çiqas Serhıldana Şêx Seid hatibû şikandin ji, li gelek mintiqeyên Kurdistanê berxwedan dom dikir û hejmara grûbên çekdar roj bî roj zêdetir dibû. Bêguman zulm û zordari, nefî û kuştinên ku ji alî dewleta dagirker va di hate kirin, sedemeke girîng bû ji bo zêdebûna grûbên çekdar. Wek minak, li çiyayên Çebeqçûrê (Bingol) di bin serokatiya Emerê Faro û Yado, li Farqînê Şêx Fexredin, Li Sasonê Eli Yûnis, Li Agriyê Bro Heski Telli, Ferzendeyê serokeşirê Hesen, Nadoyê Azizani, serokeşirên Heyderan Nadir û Mamo û gelek grûbên hûr û gir bî mêrxasi şer dikirin.

Li hundir û dervayi welat di nav welatparêzan da xebat û daxwaziya çêkirina kongreyeki û rêvebirîneki nawendi roj bî roj xurt dibû. Mebest ji vê kongrê ew bû ku, yekitiyeki netewî bête avakirin û ev sazî rêvebirîya şerê çekdari ya Kurdistanê bike, rêxistinên Kurdistanî û welatparêzan li hev bicivine.

Di sala 1927'an da çar rêxistinên Kurdistanî digihjin hev û bî navê XOYBÛN yekitiyeke netewî çêdikin. XOYBÛN bî yekitiya **Komela Pêşketina Kurdan** (Kürt Teali Cemiyeti), **Komela Cıvaki a Rêzkirina Kurdan** (Kürt Teşkilatı İctimaiye Cemiyeti), **Partiya Gel a Kurd** (Kürt Millet Fıncası), **Yeki-**

tiya Netewî ya Kurd (Kürt Ulusal Birliğı) hate sazıdırın. (Binêrın, "Kurdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri", Kemal Burkay)

XOYBÛN kongreyaya xwe ya yekem dı meha Tebaxa 1927'an da, Lı Lubnanê lı nawenda Bihamdûnê çêdike û dı dawıya kongrê da du belavok amade dıke. Yek jı van belavokan jı Enternasyonala Sosyalist ra, yê dın jı jı bala gıştı ra tê amadekırın û belavokırın. Dı belavoka gıştı da çend nuqteyên ku armanca XOYBÛN'ê dıde xuyakırın weha ne:

"1- Kongreya Yekem a Kurdan, rewşa dijwar a Kurdan, ku dı bın despotiya rejima barbar a Tırk da ne, qırkırınên ku bı firehi tên çespanđın û daxwaziya jıyaneke azad û serbıxwe ya neteweya Kurd dıde ber çavan, û her weha lı Kurdistana Tırkiyê bı armanca sazıdırına dewleteki serbıxwe bıryar dıde.

2- Kongre, dı nava Iraqê da jı bo peydakırına xudmuxtariya Kurdan a mıntıqeyi, lı gor daxaziya ku jı ali Koma Milletan va hatiye amadekırın jı hukumetên İngiliz û Iraq pıştıgiriye hêvi dıke.

3- Kongre, jı bo qebûlkırına penaberên Kurd, ên ku jı ber zulm û zordariya Tırkiyê mecbûri koçkırınê bûne, spas dıke.

....." (Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri, Garo Sasuni, rûp: 184)

Dı kongreya XOYBÛN'ê da bı Ermeniyan ra jı protokolek tê hazırkırın. Û lı gor vê protokolê dıvê Kurd û Ermeni bı hevra lı dij dewleta Tırk şer bıkın, Ermeni dev jı porpagandayên nebaş ên lı dij Kurdan berdın û pıştıgiriye bıkın. Lıgel vana XOYBÛN jı, jı bo mafên Ermeniyan garanti dıde.

Damezrandına XOYBÛN'ê şayıyeye mezın dı nav welat da peyda kır, dı nava demeki kurt da bı komên çekdar ra pêwendı hate danin û jı bo amadekırına şereki gıştı lı seranserı Kurdistan xebateke hêja hate kırın. Yek bı yek bı serok eşiran ra pêwendı hat danin, jı bo çareserkırına nakokiyên navbera eşiran çalakiyên hêja hatın kırın. Heta jı bo pêwendı û endametiye, XOYBÛN'ê, "Sondeke Bıratıyê" jı amade kırıbû.

"Sonda Bıratıyê

Jı tarıxa ku ez imze davêjim şunda, dı nava du salan da, eger jı bo hebûna neteweya Kurd û parêziya wê xetereki tehdıdkar dernekeve meydanê û eger lı hember Kurden ku jıyana mın, şerefa mın yan jı şerefa xwe dıparêze, malbata xwe û Kurdiyê dıparêze (ku lı hember wan wezife û berpırsıyariya mın heye) jı ali Kurdeki dın êrişek neyê kırın, lı ser ola xwe, şeref û heyiyên xwe yên pıroz sond dıxwım ku ez lı hember tu Kurdeki dest navêjim çek, çareserkırına dawên xwinê û nakokiyên dın heta du salan paşda davêjim, ez ê jı bo pêşıgirtına nakokiyên şexsi û xwinrıjandına navbera du Kurdan bı hemû qeweta bıcehdinım. Welleh, Billeh ê ku vê sondê xera bıke dijminê neteweya Kurd e û xayın e, cezayê xayineki mırın e." (Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni Kurt İlişkileri, Garo Sasuni, rûp: 186)

Jı bli vana bı bıryara XOYBÛN'ê, İhsan Nûri Paşa dı Serhıldana Agriyê da dıbe serok û berpırsıyarê eskeri, Bro Heski Têlli jı dıbe berpırsıyarê siyasi û idari. Ala Kurdistanê tê çêkırın û bernamıyeki jı bo rêvebıriya kar û xebatên Agri tê hazırkırın.

QANÛNA LÊBORINÊ Û SİYASETA KLASİK

Jı sala 1926 heta 1927'an gelek êrişên dewleta Tırk hatın şıkandın, jı ordıya tırk bı hezaran esker hatın kuştın û bı sedan hatın dılkırın. Her wısa 12 top, 36 mitralıyoz, cebılxane, heywanên bar û erebên eskeri ketın destê şervanên Kurd.

Dewleta xwinrıj êdı baş têdıgıhişt ku, lı hember wan hêzeke xurt, organizekırı, şervan heye û fetusandına serhıldanê ne hêsan e. Wê hingê dek û dolavên klasik ên bav û kalên xwe yê Osmanı cardın derxıstın meydanê. Dı navbera eşirên Kurd da nakokıyan derxıstın û wana beri hev dan, bı mal, mulk, pere û kariyerên bılınd lı xapandına wan gerıyan, propagandeya "bıratıya islami" lı dara xıstın, tevgera netewi ya Kurdan wek kışkıırına İngiliz û Ermeniyan nişan dan û hwd. Lı aliyê dın jı bı İran, Yekitiya Sovyet, İngiliz û Fransızan ra kar û barên diplomatik xurt kırın. Lı pêşberi dınyayê, Tırkiyê wek welateke "aşıtı" û "demokrasiyê"

dıdan nişandan û lı alikariya abori û eskeri dıgeriyan ku, jı bo stendına vê alikariyê dı 1927'an da "Qanûna Tecilê" (Qanûna Lêborinê) ango efûyeke sexte êlan kırın.

Wek me lı jor ji got, lı Agri hukumeta Kurdan hatübû êlankırın, jı bo kar û barên idari, siyasi, eskeri, perwerdegari û hwd. gelek çalakiyên hêja hatübûn bı cih anin. Navê hukumeta Kurd û qehremaniya şervanên Serhıldana Agri roj bı roj lı Kurdistanê xurt dıbü, gel hêdi hêdi tırsa dewleta dagırker jı ser xwe davêt (eger meriv barbariya dewleta Tırk a pışti Serhıldana Şêx Scid bide ber çavan, sedemê tırs û xofa gel baştır tê famkırın) û baweriyê bı xwe dıani. Ev rewşa han tırs û xofeke mezın dıkir dilê dewleta dagırker û jı ber vê yekê ji, dı sala 1927'an da bı navê "Qanûna Tecilê" "efûyeki" hate êlankırın.

Berya ku meriv armanca vê efûyê bide xuyan, dıvê meriv bêje ku dewleta Tırk ketübû tengasiyeke mezın û rewşeke dijwar. Lı hember mêrxasiya gelê Kurd, bı qeweta xwe nikaribû tışteki bıke, jı ber ku gelek êrişên wi pûç derketın û serda jı xısarên mezın dit. İca "Qanûna Tecilê" manewrayeki siyasi bû û jı xapandinê pêştir tışteki nin bû.

Bêguman armanca vê "efû"ya sexte lı aliyeki bı destxıstına welatperwerên dervayi welat, xapandına eşiran, bı destxıstına Kurdên raperınvan û bı taybeti jı serok û pêşengên serhıldanê bû; lı aliyê dın jı, efû, jı bo sempatiya dewletên Ewrûpayê dıhate bı karanin da ku jı wan alikariyê bıstinın. Bı vê siyasetê ra ev serhıldana neteweyi wek bûyereke zabıtayi dıhat nişandan û jı bo tecritkırına serhıldanê hemû rê û dırb dıhatın xıtımandı.

Bı êlankırına "efûyê" ra dewleta dagırker, bangi welatperwerên Kurd dıkir da ku ew xwe teslim bıkın, herın ser kar û barê xwe, herın ser mılken xwe û "azadane" bıjin. "Soz û bext" dıdan ku wê dewlet dest nede wan, alikariya wan bıke û ihtiyaciyan wan bı cih bine. Ū bı taybeti jı jı bo teslimgırına İhsan Nûri paşa hezar fen û ger dıgerandı, jı bo hevditinê qasıdan dışandı ba wi. Lê İhsan Nûri dek û dolavên dewleta Tırk baş nas dıkir û dızanıbû ku dewleta dagırker ketiye tengasiyê, dıxwaze serhıldanê pasifize bıke û jı bo militarizekırına

deverên serhıldanê hınek wext bı dest xe.

Dı İlona 1928'an da dı navbera nûnerên dewleta Tırk û İhsan Nûri Paşa da hevditinek çêbü. İhsan Nûri bı tedbir dıçe hevditinê û tu car baweriyê bı dewleta Tırk nayne.

Ev hevditin jı ali İhsan Nûri va weha tê rawekırın:

"Pêşniyarê nûnerên bêritiyê ev bûn:

1- Arambûna Agri.

2- Destparastın (destkışandı) jı pelamardana (êrişkırına) riya û xırabıkırın.

3- Şûndadayini pezê tacıran.

4- Jı hemû zêdetır, derketına İhsan Nûri jı Agri bı her şertê ku ew bı xwe bıxwaze.

Lı mıqabil da Araratıyan her xırabiyek kırına (her xırabiyên ku Araratıyan kırına) tê bexşın, her yarmeti ku pêwist be ew ê dewlet bide, rehetiya wan temin bıke."

"Mın hemû pêşneyarên wan red kır. Bı mın gotın: Were niştımanê xwe, dewlet lı her babetê jı bona selamet û rehetiya te qewl dıde! Bı welami (bersiv) mın got: Ez lı nava niştımanê xwe me, jı we ihtiyacım nine; esasen bı qewlê dewleta we baweriya mın nine!.

Gotın: Tu kijan dewletê dıxwazi, em memûriyet bıdın, her meaşê xwe bıgır û kar bıke!

Mın got: Ez naxwazım ku navê dewleta we lı ser mın be.

Gotın mın: Ha jı te ra pasaport bıdın, her lı ku dıxwazi azadane here. Ew ê pasaportê jı te ra konsolosê Tırkiyê lı Tebrizê bı xwe bine, bide te.

Mın bı welami got: Beyhûde zehmet nekêşın! Ez bı hiç ciyê naçım. Ez xulamê neteweyê Kurd ım. Hûn heke rast dıbêjin, welama eva ala serbıxwoya Kurd ku lı ser çiyayê Agri lı ber çavê dewletê va daçıkandıye bıdın." ("Biraninên İhsan Nûri Paşa, Hêvi, hejmar 2)

Wek ku dı bersiva İhsan Nûri da jı tê xuyan, teklifên dewleta Tırk nayê qebûlkırın û bı "efûya" wan jı baweri nayê anin. Heta lı ser vê efûya bı ger û fen, XOYBÛN, gelek belavok û agahdari belav dıke û dı wan belavokan da armanca dewleta Tırk baş aşkera dıke. (Minakê belavokên XOYBÛN'ê, dı pirtûka Garo Sasûni da hene)

ŞERÊ PÊNC SALAN Û ENCAMA SERHILDANÊ

Lı hember dewleta tirk hêzeke xurt û rêzkiri hebû. Plan û dezgeyên dewleta tirk û Qanûna Tecilê êdî pere nedikir û gelê Kurd nedihat xapandin. Bı vê têgihîştinê dewleta Tirk, ji aliki va ji bo pasivizekirina serhildanê kar dikir, bı serokên serhildanê ra dîket bazariyan û lı ali dın ji dı navbera eşirên Kurd da tovên nakokiyê davêt, wana beri hev dıda, serhildanê wek kışkırına İngiliz, Rûs û Ermeniyên dıda nişandan, raperinvanan wek eşqiya û rêbır dıda nasin. Tevî van derew û iftirayên han, serbazê Tirk Albay Reşat Hallı, ango niviskarê pirtûka "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", armanca serhildanê weha nişan dıde û itiraf dıke ku ev serhildan, serhildaneke netewî ye: "...hema bêje hemû ev serhildanên han dı bin navê xudmuxtariya Kurd da bı propagandayên biyaniyan ji bo Tirkîyê armanca derxistinê sergêjayiyê ajotine." (Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, Albay Reşat Hallı, rûp: 168).

Dı navbera salên 1926-1930 da hemû êrişên dewleta xwinrij pûç derketın, plan û listikên wê pere nekırın. Dı navbera van salan da dewleta Tirk, bı İran û Sovyetê ra têkiliyên xwe yên diplomatik xurt kir û ji bo pelixandina serhildanê lı alikariya wan geriya. Lı ali dın ji, bı İngiliz û Fransızan ra pêwendî dani.

Dewleta dagırker tenê bı van minakên jorin ji qima xwe nediani. Ew, dıxwest İhsan Nûri bıde kuştın û ji bo vê karê bı qilêr Şêx Evdılqadır hılbijart. Şêx Evdılqadır, ji Kurdistana İranê bû lê pêki wi ji lı Kurdistana Tirkîyê bû. Dewleta Tirk, demeki dır û dirêj Şêx Evdılqadır bı kar ani.

Plana kuştına İhsan Nûri, dı biraninên wi da weha tê xuyan:

"Wê zivistanê qumandarê Tirk ji bona kuştına İhsan Nûri bı telaş ket, û vi kari bı Şêx Evdılqadır ku hêj ji dı itaeta wan da bû, spart. Şêx ji bona vi kari Davo, kurê mezîne Bro Heski Paşê zavayê xwe hılbijart; béguman, ewan dızı ve kar dikırın." (Biraninên İhsan Nûri Paşa, Hêvi, hejmar 4)

Jı bli viya bı plan û dezgeyên dewleta dagırker, dı navbera eşirên dora Agri da nakoki dıhate peydakırın û ji bo vi kari ji Şêx dıhate bı kar anin. Beşek eşirên Şaki û Hesesori dı serhildana Agri da cihê xwe girtubûn. Şêx Evdılqadır, ji bo berhevdana van herdu eşiran (bı destûra dewleta Tirk) kar dikir. Bı kurti ne dı kuştına İhsan Nûri da ne ji berhevdana van herdu eşiran da (bı saya xebata raperinvanan) planê dewleta Tirk neçû seri. Dı dawiyê da dostaniya navbera dewleta Tirk û Şêx Evdılqadır nema. Dewleta nijadperest, ji bo girtina Şêx gelek serê xwe êşand lê Şêx Evdılqadır teslim nebû û lı çiyayê Tendurekê, dı navbera ordiya Tirk û eşira Şêx da şereki giran qewimi.

Dı scrê havina 1930 da dewleta Tirk, dı navbera 60 - 100 hezar esker, tank, top û 100 balafirên bombebaranê lı minûqa serhildanê cıvand. Dı 11'ê Heziranê da şerê heri giran dest pê kir. Lı hember êrişa ordiya Tirk, dı bin qumandariya İhsan Nûri da hêzên Kurd xwe amadeyi şerê giran kırın û dı 18'ê Heziranê da İhsan Nûri "Fermana Êrişê" belav kir. "Fermana Êrişê" weha ye:

1- *Neyar 11 Juen (Heziran) 1930 êriş aniye ser Agri, Qabaq Tepe, lı quncê bakûra rojavayê Agri dagır kırıye û bı ci bûye. Şeş firokeyên neyar dı pelamarê (êrişê) da hevkarî kırine. Dı rojên 11 heta 18 Juen tenê firokeyên neyar lı serê Agri dıfırıyan, bomb davêtın. Sê firoke ji aliyê hêzên Agri lê dan e (derb xwarine) û yek ji wan firokan lı meydana frokeyi ya Bayzidê ketiye xwarê, frokevan miriye.*

2- *Desteyên (hêzên) gerok ên Agri êriş û pelamara xwe bı ser bingeyên neyar ku lı dor û berê Agri da ne, dest pê dikın.*

Bı liqê naverasti ferman dane ku hêzên xwe bışının çiyayê Tendûrek, pêşiya karwanê bar û benê hateçuyên neyar bıgırın. Qolordiyek tirk ku bı mebesta êrişkırına ser Agri ji nivroyê Enadolê bı rê ketiye, ji ber helsoran û pêkbûna mezın a me lı malbendên nivro yên Sûriye û Dersim û Xarpûtê neqediyaye pêş da were.

3- *Hevirgeyê yekem ê pêkanina XOYBÛN: bı alikariya Xwedayê mezın, êrişê ser hêzên Tirkîyê bıke.*

A- *Qomandarê gıştî yê jandarmeriya Agriyê Temir Axa, bı hêzên ku lı bin destên wi datının lı berravê 3 juliye (Tir-*

meh) 1930, bî alikariya xêlê (eşira) xwe Şemkan ku li malbenda Qolpê rûdînên, êriş dide ser nawenda qezayê Qolpê, paş dagirkirina bajêr pêşmergeyan heya girtina gundê Pernavot berepêş bişine.

B- Şeva 4 julye qomandarê qorxan serheng Veli Beg ji eşirên Gizkan û Zilan hêz bigire, bî pelamarek nişkeva bajarê Ixdır dagır ke. Her dî vê rojê de hêzên Agri êriş dibin ser postên neyar li dor û berên Agri.

4- Serokên eşirên ku li nav gundê Deren kom bûbûn, hêzên wan roja inê, 4 julye, hêzên tirk ên ku li navçeya wan hene rikêb kın, idareya navçeyê bî dest bigrin, bî ev çeşnê ku li xwarê dinivisim bî kar binin.

A- Liqê Erciş ji Geliyê Zilan yarmetiye digire, paşdamalina idareya hikûmet bî aliyê Adilcewaz diçe, pey dagirkirina vi bajêri xeta jor a Çiyayê Sipan digire, girên nivroyê Adilcewazê digire û bî aliyê Axlat û Tatwan û Çiyayê Nemrûd desteyê sıwar dişine.

B- Serokê Geliyê Zilan: pey dilgirtin û bêçekkirina hêzên tirk li malbenda xwe rojavayê Çiyayê Aladax bigire, bî aliyê Melazgirt desteyên sıwari bî hêz bişine ji bo yarmetiya êla Hesenan rêyên Qerekosê û rêyên Melazgirt, Patnos, Ercişê bigire.

C- Eşairên Heyderi ku li malbenda Patnosê rûdînên û ji xêla Melazgirt wan ên ku tevi pêkbûna me ne; bajarê Patnosê dagır bıkın, girên bakûr û rojavayê Sipanê bigirin, aliyên Çiyayê Nemrûd, Mûş û Kopê desteyên sıwari bişinin, bixebitin hateçuyên neyan bızanin!

D- Liqê bargiri: navena Bargiri û Emisê dagırke, rêyên ji aliyên Wan, Erciş û Seray tên bibende!

E- Liqên naverast bî yarmetiya xêlên Celali, Milan û li gel eşairên ku dî Alega da rûdînên û tevi yekbûna min navenda Bayzid-Agri dagirt, sê sed çekdar bî çiyayê Tendûrek şand ji bo ku hêzên din ên şerkarên Bargiri bî hêztir ke, ji bona tirsandina Wan û Serayê bixebite, ji aliyên Wan, Tarp, Seray, Başqale û Hekarê zaninê bî dest bine, xeber bide!

F- Liqên Ercişê: çiqas dikare bî liqê naverast yarmeti bide!

G- Reisê xêla Adaman Qaymaqam -iro

yarbay dibêjin- Hezreti Ibrahim Axa bî zûtirin kat li gel Eli Begê Mirza Axa û Resûl Begê Zili û serokên eşiretên Qotan û Hesesori gotûbêj bike li gel wan eşair, li ber varê 4 yuiye 1930 roja inê êriş bıkın ser bajarê Diyadinê, rêya Qerekose-Bayzidê bî temami hildewşinin, bî taybeti hêz û xebatên neyar li Qerekosê bî tevahi berewurd bıkın, bî desthênanan çend û çûna li gel Hemid Beg Têbikoşin, rêya hateçûnê li neqeba Tahır bixin metirsiyê!

H- Paş dagirkirina van ciyên ku min diyar kirine, liqên Erciş, Patnos û Geliyê Zilan beşa zor a hêzên xwe li pişt xeta Dutax-Melazgirdê, liqê Bargirê tevahiya hêzên xwe li Emis-Norşatê kom bıkın!

5- Şûna fermandegeha gişti li Agri ye; paş diyarbûna wez'ê şer ji vê ciyê re xeber bîdin! (Biraninên İhsan Nûri Paşa, Hêvi, hejmar 5)

Dî fermana jorin da haziri, taktik û mintiqeyên serhildanê baş tên xuyan. Ji ber ku êrişên dijmin zêdetir li ser Agriyê bû û dor li Agriyê hatubû girtin, İhsan Nûri wek taktik ferman dide mintiqeyên jorin da ku şer li her ali bête xurtkirin û herweha hêzên dijmin li çar ali bête bezandin û parçekirin.

Bî kurti ji 11'ê Heziranê heta 25'lonê (1930) gelek êrişên dijmin hatin şikandin û gelê Kurd bî qehremani şer kir. Dî şerê 5 salan da bî gişti 12 firokeyên dijmin hatin xistin, nêzi 2000 hezar eskerên dijmin hate dîlkirin, dişa bî hezaran eskerên tirk hatin kuştin û birindar kirin, 60 mirlyoz û 24 top hate bî destxistin.

Dema ku şervanên Kurd diketin tengasiyê, derbasi Agriyê Biçûk dibûn, xwe bî hêz dîkiran û cardin êriş dîkiran. Çiyayê Agriyê Biçûk dî nav erdê İranê da bû. Dewleta Tirk dîwest ku çarmedorên Agri bike hesarê û êrişeki giran serhildanê bîcusine. Ji ber vê yekê ji, ji berê va bî İranê ra li ser Agriyê Biçûk ketubû bazariyê. Dî dawiyê da İran, rûyê xwe yê dijminahiyê nişan da û Agriyê Biçûk da Tirkiyê. Li hember çiyayê Agriyê Biçûk Tirkiye ji, ji deşta Bazidê hinek erd da dewleta İranê. Her weha li ser sinoran guhartin çêbû û manewrayên dewleta tirk firehtir bû. Dewleta barbar bî tank, top, firoke û eskereki giran dora çiyayê Agri girt û mîrxasên Kurd kir hesarê. Pêşmergeyên Kurd bî rojan ti û birçi û bê

alıkları dı ber xwe dan, şer kırım. Lê mîxabin awantaja coxrafî, serdestiya eskerî û balistik, alikariya Îran û Sovyetê mecala raperinvanên Agriyê teng kîr, şansê biserketina Serhildana Agriyê gelek qels kîr. Em nabêjin jî bîni rakîr, jî ber ku sedemên têkçûna Serhildana Agri ne tenê ev bûn. Bî taybetî alikariya eşîrên kurd ên xayin sedeki giring e dî hemû serhildanên Kurdistanê da. Jî bli vana serhildan lî seranserî Kurdistanê xwe nişan nedaye û dî mîntiqeke lokal da maye. Lî alî dîn her çar dabeşkarên Kurdistanê alikari dane hev û dî pîrsa Kurdi da bî hev ra hereket kîrîne. Sedemek dîn jî, bêdengîya dînyayê ye lî hember serhildanê gelê kurd. Qelsiya kar û barên rêxistîni (her çiqas Serhildana Agri ya herî bî hêztîr be jî) û siyasi jî dikevî nav sedemên têkçûna serhildanê.

Me lî jorê got ku, çar aliyê Agri hatîbû hesarkîrîn. Mêrxasên Kurd dî bîni tehdîda tîbûn, birçîbûn, bombeyên firokeyan, gulleyên tank û topan û êrişên ordiyekî mezîn şereke dijwar kîrîn û dî dawiyê da Îhsan Nûrî û şervanên Agri bî êrişeke qehremanî çembera dijmin qelaştî û derbasî Îranê bûn.

KAR Û XEBATÊN ÇIYAYÊ AGRÎ

Bî hatîna Îhsan Nûrî Paşa (1927), Serhildana Agri ne tenê dî warê eskerî da her wîsa bî karên siyasi û civakî jî kete serûberiyekê.

Wek tê zanîn lî çiyayê Agri, dî bîni rêvebirîya Bro Heski Têllî û serqumandariya Îhsan Nûrî da hukûmeta Kurdan hate êlankîrîn û ala Kurdistanê hate çikandî. Bî navê "AGRI" rojnameyê Kurdi hate weşandî û bî riya vê rojnameyê şiyarkîrîn û agahdarkîrîna gelê Kurd hate meşandî.

Bî telefonên ku jî dijmin hatîbûn wergîrtî, dî navbera hêzên pêşmergeyan da pêwendiyê xurt hate danî. Mêrxasên Kurd lî gor sistema eskerî rêk û pêk bûn. Jî bo esker û serbazên Kurd uniformên taybetî hatî çêkîrîn. Jî bo hinkîrîna kar û barên eskerî, bî awayekî nîzami pêşmergeyên Kurd hatî perwerdekîrîn.

Bî fermana Îhsan Nûrî, hî Kurdên welatparêz xwe teslimê dewleta Tirk dikî da ku plan û taktîkên dijmin hî bîkî, xwe bîgîhinî nav

eşîrên ku beşdarî serhildanê nebûbûn an jî pîştgirê dewleta Tirk bûn, wana şiyar bîkî, teşkilatên XOYBÛN'ê dî nav wan çêkî û wana bîkîşînin nav refên Serhildana Agri.

Digel van kar û xebatên han, Îhsan Nûrî bî navê "Hînbûnek Gîştî" fermaneke gîştî lî şervanên xwe belav kîrîbû. Fermana "Hînbûna Gîştî", bî awayekî vekîrî rêk û pêkiya serhildanê weha nişan dîde:

"1- Her beşek jî bona xwe qumandarek bîbjêre, navê wî bî mîn bînivîse!

2- Lî her navçeyak de birêvebirîna idarî pêk bêt, nisbet bî hejmarê têkoşeranên xwe, xorekî (xurek, xwarî) pêk bîne, jî wan ra bîşîne!

3- Çek û qorane û enbarên xorekî û tîşt û mîştên eskerî û navsandoqên pereyên hikûmat û eskerî ku bî dest tînen, top û mîtralyoz hemû lî gel tîşt û mîştên ku bî wan re ne malê Hikûmeta Kurda ye; dî vê babetê de memûrek helbijêrî, pêşîya talanê bigîrî, ev mal malê xelkê ye, kes navê destî lêde!

4- Zabî, esker û memûrên Tirk ku bî xwe bîxwazî jî bona me kar bîkî, lî jêrî çavdêrî û agahdarî de jî wan kelk bigîrî, navendên bêtêl, telgraf û telefonê îslah bîkî û jî karbidestên ku bî wan tê bawer kîrî kelk bigîrî, tenê xetên ku lî nav me û neyar de ne bîbirîrî!

Dîvê ku froke, frokexane û bêtêl lî jêrî çavdêrî da bîni, hêç kesî nehêlî nêzikê wan be!" ("Bîranînen Îhsan Nûrî Paşa, Hêvî, hejmar: 5, rûp: 32-33)

ÇAVKANÎ

- 1- "Bîranînen Îhsan Nûrî Paşa", Hêvî, hejmar 2,3,4,5,6.
- 2- "Doza Kurdistan", Zînar Sîlopi.
- 3- "Kürdistan Tarihinde Dersim", Dr.Nûrî Dersîmi.
- 4- "Kürdistan'ın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri, Kemal Burkey.
- 5- "Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri", Garo Sasuni.
- 6- "Kürtler", L. Rambout.
- 7- "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Al-bay Reşat Hallî.

PEYVÊN DÛHEV/2

Berevkar: VAZGAL

F

- Fal û falbêj
- Fen û fesal
- Fen û fût
- Fen û hile
- Feqir û fiqare
- Fere û fol
- Feryad û fixan
- Feqir û jar
- Ferq û cûdayi
- Fêl û ferec
- Fêl û fort
- Fêl û tele (telik)
- Fêrız û fehlewan
- Fılan û bêvan
- Fır û fehş
- Fireh û dewlemend
- Firtix û şirtix
- Fixan û nalin

G

- Ga û gavan
- Galte û gep
- Gavan û şivan
- Gazın û lome
- Gazi û hewar
- Gef û gur
- Gurm û gur
- Germ û nerm
- Geşt û seyran
- Gewre û giran
- Gezo û mezo
- Gêj û evter
- Gêj û lal
- Gıft û go
- Gıl û gemar
- Gılı û gazın
- Giran û comerd
- Giran û dijwar
- Giran û xedar
- Girtın û berdan
- Gor û goristan

- Gor û mezal
- Govend û çepik
- Gul û çiçek
- Gul û gewher
- Gul û gulbend
- Gulav û enber
- Gulık û rêşi
- Gundi û cinar
- Gurz û gopal

H

- Hacet û hucet
- Hakım û emir
- Hal û hewal
- Har û din
- Har û hêç
- Hat û bat
- Hat û çû
- Hat(in) û hewar
- Hat û nehat
- Hazır û amade
- Hazır û bızır
- Hazır û nazır
- Hazır û guhdar
- Hel û merc
- Helal û zelal
- Henek û laqırdi
- Henek û qeşmeri
- Heq û hesab
- Heq û hıqûq
- Heq û rast
- Heq û qelend
- Heps û zindan
- Heval û hevkar
- Heval û hogır
- Hewar û bang
- Hewar û gazi
- Hewar û helan
- Hevraz û berjêr
- Hewr û muj
- Heyf û mıxabın
- Heyam û sal

- Heyran û heşmetkar
- Hêdi û emin
- Hêsir û grın
- Hêsir û pepûk
- Hêvi û evin
- Hêvi û daxwaz
- Hêvi û niyaz
- Hılğır û wergêr
- Hılğêr û dagêr
- Hılm û bûx
- Hılm û gulm
- Hısab û texmin
- Hısn û cemal
- Hiş û aqıl
- Hişk û ter
- Hişk û tahl
- Hiç û pûç
- Hıva û avat
- Hız û dız
- Hov û dewar
- Hov û dırinde
- Hol û holvan
- Hori û melek
- Huner û fen
- Hûr û gr
- Hûr û mûr

I

- İlm û huner
- İsûl û qaide
- İnsaf û rehm
- İman û pir

J

- Jan û bırq
- Jar û perişan
- Jar û zeyif
- Jêr û jor
- Jin û junkok
- Jin û mal
- Jin û mêr
- Jin û mindal (zarok)

- Jin û jin
- Jir û aqıl
- Jir û camêr
- Jiyyin û afirandın
- Jiyyin û mırın

K

- Kafır û musılman
- Kal û bav
- Kal û pir
- Kani û av
- Kar û bar
- Kar û karxezal
- Kar û kasıbi
- Kar û kırın
- Kar û pêşe
- Kar û qezenc
- Karker û cotkar
- Kavıl û xopan
- Kaw û kubar
- Kel û bin
- Kel û mel (pel)
- Kelem û stiri
- Kelk û kar
- Ken û girin
- Ken û pırqın
- Ker û bar
- Ker û bêdeng
- Ker û ga
- Ker û gêj
- Ker û lal
- Ker û kor
- Ker û têr
- Kerewiz û biber
- Kes û kar
- Keser û kovan
- Kesk û sor
- Kevır û kuçık
- Kevn û nû
- Kêf û henek
- Kêf menfeet
- Kêf û sohbet
- Kêf û şahı
- Kêf û dilan
- Kêm û zêde
- Kıl û kıldang
- Kıl û kılçık
- Kilit û mifte
- Kın û kurt
- Kıt û zo
- Kışt û kal
- Koç û bar
- Koç û koçbar

- Kok û reh
- Kor û seqet
- Koşk û sera
- Kuçık û kevir
- Kufki û rızı
- Kul û elem
- Kul û keser
- Kul û kovan
- Kulfet û eyal
- Kund û bûm
- Kur û kal
- Kurm û mışk
- Kurt û Kurmanci
- Kuşt û bır
- Kût û bayı

L

- Laf û fort
- Lal û dūr
- Lal û mırcan
- Lat û pût
- Lehi û sêlav
- Leyl û leylan
- Lez û bez
- Lêv û dev
- Liv û tevger
- Lod û lûs
- Lori û stran

M

- Maç û mûç
- Maç û ramûsan
- Mal û can
- Mal û hal
- Mal û malbat
- Mal û milk
- Mal û pere
- Mal û rızq
- Mal û xezine
- Man û neman
- Mang (hiv) û roj
- Mar û mêrû
- Mar û mışk
- Mat û melûl
- Mene û hacet
- Merd û merdane
- Mest û gêj
- Mezin û bılınd
- Mezin û kevn (qedim)
- Mêl û xar
- Mêrg û çimen
- Mêrg û kani
- Mêş û keş

- Mêş û mêrû
- Mufti û qazi
- Mij û dûman
- Mij û xumam
- Mıri û zındı
- Mih û berx
- Mir û dotmam
- Mir û hakım
- Miratgır û bırabır
- Mırovi û camêri
- Mori û mırcan
- Mûr û mar

N

- Nal û bızmar
- Nal û nalbend
- Namûs û xiret
- Nan û av
- Nan û dew
- Nan û pêxwarın
- Nan û pivaz
- Nan û zık(o)
- Narin û şirin
- Nas û nenas
- Nasır û bırin
- Nav û nas
- Nav û nişan
- Nav û nûçık (nitke)
- Naz (nazık) û nazdar
- Naz û nazık
- Naz û nûz
- Nedi û bıdı
- Nedit û dit
- Nerm û hışk
- Nerm û zelal
- Nevi û neviçırk
- Neve û netice
- Nevs û çile
- Nav û dil
- Newal û kendal
- Nexş û nıgar
- Nexweş û serêş
- Ney û saz
- Nêr û mê
- Nêt û meram
- Nêt û metleb
- Nımêj û roji
- Nivi û nivçe
- Nûçe û gotar

(Berevok dom dıke)

"WELATÊ MIN DI DILÊ MIN DA YE" / 4

Wergêr ji Swêdi: **DILSOZ**

(Diya Lena radyoya gift û go guhdari dike, li eynê mêze dike, xwe potra dike, li xwe mêze dike û zikê xwe dikşîne hundir, pêra ji stran dibêje.)

LENA- (Tevî pirtûka dersê ya swêdiya bazarê dikeve hundir û radyoyê digre.) Dayê, ji kerema xwe ra, tu dikari min ji bo axaftina civinê imtihan biki? Yan ji bavê min?

BAV- (Cilê boyaxê lê ye û wê sandalyayek boyax bike.) Wextê min tune. Tu nabini ku ez gelek mijûl im? (Boyaxê dike û difitine?)

DAYİK- (Şareki li dora stuyê xwe dialine û di eynê da li xwe mêze dike ka pê dikeve yan na.) Ez dikarim ji heqê wi derêm?

LENA- Gelek hêsan e. Tenê xwendina ew peyvên reşkiri ne. Wana! (Îşaret dike) û ez ê rawe bikim ka tên çî maneyî.

DAYİK- İmtihana te heye?

LENA- Herê. (Rûdinê. Pirtûkeki dibîne.) **Bak-si?** Gelo ki vê pirtûkê dixweyine?

BAV- Ez. Tîştêki wisa ye ku min iro ji dikana antikavan stand.

LENA- Lê wek ku tu ji dîzani ew Kurd e. Te pê nizanibû.

BAV- Belê ez pê dîzanim. Gelo ez ê bikanîbim careki bî rehetî boyaxê bikim, gelo wê vi halê min çawa be? (Lena dibîşire?)

DAYİK- Ka em bibinin. **Hilbijartin?** Ev çî ye?

BAV- Na. Çî rengeke xerab e! Ki viya hilbijartiye?

DAYİK- Te. Û disa yê bî rîk tu bûyî.

BAV- Hm... Boyaxa me ya sor nemaye? Ez dîçim û lê digerm.

LENA- **Ray dayin.**

DAYİK- Çî?

LENA- Hilbijartin tê mana ray dayinê.

DAYİK- Aha... Belê rast e, eynî wisa ye.

BAV- Delala min, te boyaxa sor ditiye?

DAYİK- Li binê dezgeya firaxşoyê binihêre!

BAV- Na, li vê derê tenê... (Gurminî û şingini) Bela Xwedê!

DAYİK- Te got çî?

BAV- (Tevî qutiyeki nû yê boyaxê tê hundir.) Li vê derê hûn dibinin ku ji bo her tîştî nizamek heye. (Bav kîlîma dibêje)

YVONNE- (Bî lez tê. Li ser rûyê wê maskeyeke

kesk, di navbera pêçiyên wê da libên pembû heye. Cilê sibehî lê ye.) Tu li ser boyaxên min bûyî. Tu lê binihêre hele!

YVONNE- Of, Xwedêyo tu din î çî yî, bavol! Ev maskeyeki ser çavan e.

BAV- Tu nikari tîştêki baştir bibini? Tu dikari hinekane pê bitirsini!

Xeyalên Boyaxkîrîne

Wek lîxistina kemanê ye
Dema meriv sandalyayek boyax dike,
Bî eynî ritim, bédeng, bî xetên lêhati.
Jiyan gelek kurt e,
Ji hedê xwe zêtir zû diçe û wînda dibe.
Belki rojeki xweş ez dibim artist.

Meriv baweriya hunermendiya mezîn peyda dike

Ji ber ku ew baştirin e.
Belê, ew hunermendiyeki mezîn şirovedike
Dema ku min paletê xwe kirî,
Hûn ê xwe li cihêki rast, rast bî cih bikin.
Maqûlê Picasso û Salvador Dalî!

Bî motivan tîji ye
Jiyana min ê hebskîrî
Ku wê ronahî û harmonî bîde xuyan
Çend tûpên boyaxê
Paşê wê gol û çîya
Dî demeki kurt da derkevî holê.

Gava VanGogh rojê çêkir
Ew zer bû wek sandalya min
Ew ji niha va dikare şahidiya serê bike
Lê gava hunermendeki dîn
Bî rengê deryayê xerik dibe
Ez radikim rengê kesk, ji ber ku wek hunermend meriv azad e.

Wek we bîhist ji strana min
Ew sinet e wisa dirêj,
Dema em wênevan dîmrîn berhemên me
dîmrîn li dû me
Wê bî kok spehî bibe belki
Uşşş, ez ji niha va westiyam

Û diwana min şaheser e.

YVONNE- (Ax dîkşîne) Na lo, xwedyê wi tu yi. (Bî şîd radîke pirtûka dersê ya diya xwe) Eşş..! (û davêje erdê)

LENA- Tê kîjan pirtûki bistîni?

YVONNE- Ew pirtûka ku min do ji dikandarê spehî kirî... Ew a ku ji bo maskeyê rûyan bû.

LENA- Û me yê ji bo çi bistînda?

YVONNE- Ew wînda ye. (Dest bî girînê dîke) Niha ez viya wînda nakim. Ev wek çiya lê rûdînê. (Hînarokên rûyê xwe dîkşîne û dîqire) Û ku min bawer dikir û ez ê xweşik bibûma. Wi ji min ra got. Off.., niha êdî qet tu kes ji min hez nake. Bavo, wê keça te êdî neyê hezkirin di seranserî jiyana xwe da.

BAV- Bî maske yan ji bê maske ez ji te hez dikim, lê ez bê maske hildibjêrim.

LENA- Û ez li ber xwişka xwe ya biçûk secde dibim!

YVONNE- Bavol! (Dîçe pêşberî wi û bî hêrs tê xuyan) Rake sandalyê!

BAV- Bo çi?

YVONNE- Mîn got, rake sandalyê! (Bav sandalyê radîke û Yvonne radîke pirtûkeki ku bavê wê kiribû binê sandalyê. Pirtûkê li nava serê bavê xwe dixe. Bî qureti û hêrseke binçîşk ji wê derê dîçe.)

BAV- Çi bû pê?

LENA- Jê bipirse! Eger tu biwêri.

DÊ- Ha.., em li kêderê bûn? Sererastkîrî?

BAV- Sererastkîrî? Bes li kuderê? (Paşva dîçe û li sandalyê dimihêre.) Qesda te wê derê ye?

LENA- Ax, bavo, tu li karê xwe mêze kel

BAV- Belê, ez ji bo wi dîcehdînim, lê xelk tê wê derê û ji min dîxwaze ku ez sandalyeyan ragîrim û tekûz bikim. Bihêle da ku ez niha viya çêkîml! (Gîlî û gazîne xwe bî mine minê didomîne)

DÊ- Rojev?

LENA- Belê, cûreyekî serecem e... (telefon lê dîkeve) Bersiv bide, dayê, ez ji di wê navberê da li ser peyvê bisekimm.

DÊ- Pelê îxlamûr... Eger wextê wi hebe ez ê jê pîrskim. Ji te ra ye.

BAV- Wextê min tune. Bî rasti ez dîxebîtim.

LENA- Telefon ji min ra ye, tu boyaxê bike. Belê? Merhebal! Çi? (Dê radyoyê vekirîye, dîstirê û dans digre) Dayê, ez nabihîzim. Kêm bike! (Dê nabihîze) Piçek bisekînel! Dîvê ez radyoyê bîgîrim. (Bî hêrs li diya xwe dimihêre û radyoyê digre.) Bibexşîne, Ferhad, niha dengê te tê min. Çawa ye? Mm... Gere me îşev hevdu bîdîta? Belê... Em nîkarî? Bo çi? Lê tu ji dizanî ku me bîryar dabû... Ez ji xeberdana te ra ecêbmayî dimînim! (Dê li seriya wê dîsekîne û guhdarî dîke) Dayê, tu nîkarî deqekî xwe ji wê derê bîdî alî. (Dê dîlşkestî dîçe) Ev çi ye, Ferhad? Bo çi em nîkarî hevdu bibînin? Herê... Na... Tîşteki bûye, ez guhdariya te dikim. Niha bibêjel! Herê... herê... Chrîster? Eger ez bî wi ra bîm? Lê tu ji dizanî ku ez bî te ra me, Ferhad. Em ê hev in. Tu pê dizanî.

DÊ- (Serê xwe dîke hundir) Tu qehweyekî dîxwazî, Lena? (Lena bî bihtengî diya tam dide.)

LENA- Wek ku tu ji dizanî Chrîster hevalê min ê dersxanê ye. Ez jê hez nakim lê ji ber ku tenê min, wî hemêz kirîye... Na lo, li ba we wisa ye... Ez dizanim, Ferhad, me berê ji gelek caran li serê xeber daye. Lê niha tu li wê derê yi. Niha tu li Swêd î û li wê derê em bî vi hawê dikin. Tu

têgihîştî! Em li wê derê hevalên kurin ji hemêz dikin! Tu nîkarî erd û esman ji bo tîşteki weha bîçirîni. Na lo, ez nîkarîm.., û bîryara wi tê bîdî. Tê li ser tîştên ku ez ê bikim û nekim bîryar bîdî. Na, tu nîkarî! Wê gavê ez ji bo xwe spas dikim! (Bî hêrs telefonê davêje, di cihê xwe da rûdînê û bî balkêşî dimihêre.) Telefon carek din lê dîkeve, lê Lena bersiv nade.)

DÊ- Çima tu bersiv nadi?

LENA- (Dîgri, radîke saqoyê xwe û dîçe derva. Ronahî bî dorê Ferhad û Lena nişan dide. Lena dîçe û tê û kesirandî tê xuyan. Ferhad li ber telefonê rûniştîye û car bî car radîke telefonê ku telefon bike, lê car din poşman dibe.) Bibexşînel!

LENA- Bibexşînel!

LENA- Çawa çend gotinên hîşk dikare hemû tîştên ku me afirandibû xerabîke? Gotinên zêde hîşk ku em di cih da poşman dibin, karê deqekî. Niha êdî her tîşt dîjwar tê xuyan, ku jiyana min ji dîqede. Ez bêriya te dikim û min dixwest ku em bî hev ra bûna. Neheqî û ehmeqî ye ku meriv li hember hev weha bike! Gere bî awayekî xwezayî û sade bihata gotin: "Bibexşînel!"

FERHAD- Gava me tekîliya xwe ji hev biri, be-revayîyê wi çêbû, bî her awayî şaş tîgihîştîneki bû. Çi êşek çêkir, me dilê hev pîr şikand. Hemû şaşîti bûn. Hemû tîştên bê mane û vala bûn. Ez bêriya te dikim û dîxwazim ku em bî hev ra bîn. Meriv çawa li hember hev dikare weha neheqî û ehmeqî bike! Gere bî awayekî xwezayî û sade bihata gotin: "Bibexşînel!"

HERDU- Ez bêriya te dikim...

VII

(Çend Kurd li qehwexanekî rûdînên. Ferhad û Ahmed li qunceki rûniştine.)

AHMED- Ferhad, ez di tehlîlê da li Stockholme li ba Mehmed bûm. Ew gelek xebîtiye û cehdandîye da ku ji bo te bî merveki ra pêwendî deyne li jêrê û wisa tê xuyan ku wê çareser bibe. (Ferhad wisa tê xuyan ku, hişê wi li cihêki din e.) Ev çi ye, Ferhad? Ez hêvidar im ku tu poşman nebûyi?

FERHAD- Poşmanî, na. Tîştê ku ez mecbûr im bikim, ez ê bikim. Tu tîşteki ku min ji bîryara min bide poşmankîrî tune. Ne ew ji... (Xemgîn tê xuyan)

AHMED- Ez tê nagihîjim. (Dest davêje ser milên Ferhad) Lê ev şahîya şexsî li ber doza mîletekî sivîk tê. (Ferhad serê xwe dîke ber xwe)

BAV- (Bavê Lena dîkeve hundir û çavê xwe li yekî dîgerîne.) Ez li yekî dîgerîm ku navê wi Ferhad e.

FERHAD- Ew ez im. (Radîbe piya)

BAV- Ez dikarim bî te ra hînek xebêrdim?

FERHAD- (Ecêbmayî tê xuyan) Belê, fermo. (Ew rûdînên)

BAV- Belê, ez... merhebal! (Destê xwe dirêji Ferhad dîke) Navê min Bengt e. Ez bavê Lena me. (Ferhad li halê demê wî dipirse) Çêtir ew e ku meriv raste rast bikeve meselê. Hm... Belkî tu dizanî ez ji bo çi... lê bî vi hawê. Hm... Greta, ango jina min, diya Lena, xwest ku ez... Na, bî rasti ez nîzanim ez ê çawa bibêjim. Wisa tê xuyan eger em...

FERHAD- Ez tîdîgihîjim. Hûn naxwazim ku Lena bî yekî biyanî ra hevaltî bike.

BAV- Na... hm... Qesda em ne tam ew e.

FERHAD- Niha ez û Lena ne bî hev ra ne. Her weha li gor daxwaziya dilê te bû. Û belkî bî vi hawê çêtirin dibe... Ango rasti ew e ku ez ê ji wê derê herim. Ihtiyaciya min bî welatê min heye.

BAV- Ya... Lê wek ku tu ji zani, xeter e? Qesda min, bî qasi ku ez dîzanîm tu penabereki siyasî ye.

FERHAD- Rast e, lê divê ez herim welat.

BAV- Tiştêki dijwar e. Es bî xwe dî saziya Koma Miletan da bûm. Lî wê derê ji têkoşîneki mezin hebû. Baş e. (Radibe ser xwe) Divê merv ji bo baweriya xwe têkoşîn bide. (Jî nişkava rûdînê) Haya Lena ji viya heye?

FERHAD- Na, min tiştêki negotiye û ew naxwaze bî min ra xeberde.

BAV- Ne exlaqê wê ye ku wîse dirêj bike.

(Nişkava koma beredayî dîkeve hundir. Tev dengê xwe dibîrîn û bî çaveki balkêş dînhêrîn.)

XORT 1- Merv dîkarîbû xwe teslim bîkîra lawol Nalet lê bê tu cîheki vala tune. (Rasti Kurdeki tê) Xwe bide ali, zebaniyê cehnemêl (Kurd bî guman tèn xuyan.) Xortên beredayî sandal-yeyan li vi ali wî tam didin. Kurd radîbin ser xwe. Xortên beredayî bî tewreki biçûkditi rûdînên.

XORT 2- Çi ye, hûn li çî dînhêrîn? We qet berê insanan nedîtiye? Swêdî, lawol (Bî kulma li singê xwe dixe) SWÊDÎ! Ew em in. U em in ku li vi welatî rûdînên. (Bî tehdîtkari radibe ser xwe.) Lê çî heye ku ev welat hêdî hêdî li me teng dibel (Kurdeki tam dide)

BAV- (Bî hêrs radibe ser xwe.) Na, êdî bes e.

XORT 1- Tu xwe neke vi îşî, kalê pis!

BAV- (Dîqire) Bîteqîzîn ji vê derê herim! Merv ji Swêdîtiya xwe şerm dîke.

XORT 1- Eh... çî yanî?

XORT 2- Tu li vi şeytanî bînhêre yawol! Em tenê ji xwe ra rûdînên.

BAV- Lî vi ali şeytan li wi ali şeytan. Wê çaxê ez ji we ra pêşniyar dikim ku hûn herin û li cîheki dîn rûnên û ji xwe ra hin bîbin ku merî çawa wek xelkê li cîhê rûniştandinê dî terbiya xwe da dimîne.

XORT 1- Êh, hevalno, em xwe vedîkişînin. (Dertên derva)

BAV- (Serê xwe li vi wi ali dihejîne) Evya pîstîyeke mezin e, xelk çawa dîkare weha hereket bike.

AHMED- Belê, divê em ji her tiştêki ra piçek sebir nişan dîn.

SÎNO- Em hêdî hêdî hin dibînin.

BAV- (Bî kûrahi dîfîkîre) Min tu car bawer nedîkir ku tiştên weha çêdîbin. Em çawa dîkarîn? (Jî temaşevanan ra) Em çawa dîkarîn?

VIII

FERHAD- Merheba, Lena!

LENA- Merheba!

FERHAD- Divê ez bî te ra xeberdîm. Ez gelek fikirîm. Ez naxwazîm ku bî vi awayî bibe, Lena. Min wê meselê bî ehmeqî hejand, lê... belê gava min te li stuyê Chrîster pêçandî dit, ji min ra ecêb û tiştêki ne durust hate xuyan.

LENA- Tu lê bînhêre, wek ku tu ji dîzanî tenê ew hevalê min e.

FERHAD- Belê, ez dîzanîm... ez ji fam dikim.

LENA- Fam dikî?

FERHAD- Belê, ez fam dikim, lê ne ji bo her gav. Ez ji dîzanîm ku tu manekî xwe tune, lê...

YVONNE- (Wek ba û bahoz dîkeve hundir) Lena, tu bûyî yê ku ji min plasterên pêçandinê deyn kir? (Lî der û dora xwe dînhêre û Ferhad dibîne) Wi li min kurê! Tu li vê derê yî! Hûn ji hev veneqetîya bûn?

LENA- Yvonne! Min ji te nîca nekîr ku tu werî

hundir û min tiştên nedîtiye. Bîteqîzel!

YVONNE- Merv li hember xwişka xwe ya biçûka nazîk tiştê weha nabêje. Divê tu biçiyayî qursa nezaketê, eger nîha bîkarîbe alîkarî bike. Bîharê erzani heye, pênc car bî 300 kronî ye.. Belê nerx ev e. (Bî lêvan ramûsanek dide Ferhad) Oh, Xwedêyo, tu çî "şîrin" î.

LENA- (Jî bo xweragirtinê dîche dîne) Xwişka min a delal piçek insan be û ji oda min derê here.

YVONNE- Eger ez ji vê derê herim hûn ê men bîbexşînin. Dilê min ji min ra dibê ku ez herim. (Bî dest û lêvan ramûsanek dide Ferhad û xwe davêje der)

LENA- Merv dîkare zêde bî mujûlî û rûtîrş lê bigere.

FERHAD- Belê, hûn bî taybetî ne wek hev in.

LENA- Na, Xwedê nêke!

FERHAD- Tu, Lena? (Destekî xwe datîne ser Lena)

LENA- Belê?

FERHAD- Tu dîkarî li min bîborî? Ez gelek ji te hez dikim. (Lena serê xwe dîke ber xwe û wî bersîng dîke.) Lena, em nîkarîn dî van demên dawî da hevdu zêdetîr bîbinîn?

LENA- Mebesta te bî demên dawî çî ye? Qesda te çî ye? (Ferhad bêdeng rûdînê) Ez dîzanîm... Ez texmîn dikim ku çî ye? Carna tu bî xem û xeyal bûyî. Tê bîzvîrî. Belê tê bîzvîrî?

FERHAD- (Serê xwe dîke ber xwe) Ez mecbûr im... û dîxwazîm. Lena! (Lena hemêz dîke) Zêdetîrîn ihtiyaciya min bî wê derê heye nîha. Divê ez alîkarîya gelê xwe bîkîm.

LENA- Lê ez ê çî bîbîm? Ihtiyaciya min ji bî te heye.

FERHAD- Lî cîheki... wextekî. (Herdu bî hev ra dîstîrên)

LI CÎHEKÎ, CAREKÎ DÎN

Gava merv berpîrsiyariya xwe zanibe li hember malbat û hevalan

divê merv lê poşman nebe,

nereve û ixanet neke.

Bî sondeki giran û pîrozbahî sond dîxwîm,

ez ê ji dil ji te hez bîkîm

heta ku em hev bîbinîn.

Kî dîkare bêje li kêderê û çî çax.

(Vegerin)

Lî cîheki, gava

strana azadiyê tê bîhistîn,

wê çaxê em dîzvîrîn û hev dibînin.

Eger zeman dijwar be ji,

hemû, insanek îqna bibe

eger ew hez bike, derheqa hezkîrîneki dijwar da hêvî dide me.

Eger nîha tu dev ji min berdî

divê ez hurmet bîkîm,

lê êş peyda dîke ku merv

bêdeng mecbûrê qebûlkîrîne bibe.

Lê ez dibînim

ku sedemên te hene

tevi wi ji xatîrxwestîn dijwar e.

(Vegerin)

DAWÎ

SARE TOŞ

MÛNZÛR ÇEM

Waxtê vaşturiye bi. Cêw qêdav, sîre kêwtiv genim. Ha ewro ha meste dest nêne deyra ki. Tij corde bereqiyêne, asmên biv zê soja sûr e. Têsanên ver hard qılaşavi ra, parçe perçe bi. Çemûzû çize çizên canêverdêne, kûtik kêwtiv cawonê honikû cıra nêvêjyêne. Hondeke mecbûr nêmend, teyrû şiya xoriye terknêkerdêne.

Eke şiyê biye kılme, amê kewtê binê darû û tede amê pêser, Silêmanê Pilvankız qeva pêyêne ki nêro, vaştûriya xo gûrete hetê çêyi ser şî. Hen zêde bivi bûlık ke dez kêwtiv wertê hermû. Rayê ra hermê xo hen na taday, nahêt dohêt ser ard-bêrd, vilê xo miştda, wast ke tenê rawûrosnone. Nara o sîrede heto zûra ki baxçede nada nada û xo ve(be) xo vake:

-Hala rêyê têy nade, çond rojo daru ra qet pele nêlêwina. Tî vana kîle kewta dina vêsna. No senê çiyê nanêno?

Pêyê conî ki honde nada ke nawo amo vayê ser. Lingu hen gurevtiv ardiv uza. Hama eve lertz bi çewt, dest û riyê xo şut. Zeke bira rast ki awe hen corde rîşiyero ser, nahêt dohêtê vilide şiyê cêr û lese kerde hite. Çi esto ke êy gos ro ser nêna. Lesa dêy biyêne honik e ya a cîrê bese biye. Uzay ra têpa, goza ke hen cî ra new des gamî dot biye tekî şî binê daye, mereda ra eve dest, çimê xo gûrê û hen vînet. Wastke tenê raworeşiyone, ora dime hona şêro pero jîya xo bûro.

Çi esto ke têsîrê qefelayên ver, hen rew pa şî. Uzay ra gore ki, waxto ke domonê veng fiştra xo vake:

-Eskêr naye yêne, tenê herêy ame ra xo.

Pêye çonî ki hen ûst ra xo ser perskerd vake:

-Nêro kûyê kotra yêne?

Lazêk heto serê mısna ra cî û vake:

-Aha nade hayê hazade yêne.

Ayêde Silêman cêra ra, hen ze tenê çimê xo pîspîsnay ra nada, vatena layik raste biye. Dî es-

kêr hayê kêwtiv ra raye amêne. Zêde nêmend eke amêy tê ri, eskero ke verdero destê xo berd kepa xo, selam da û vake:

-Qimendarê mî veng to dano, vano " Hala bêro qereqol, karêde mî têy esto êy qesêyken.

Silêman hen ze tenê sas kewt cî, çimê xo eskêr se ra ranêvurnay û pers kerd vake:

- Mî wazeno? Hama nîka?

Eskêr vake:

- Ya ya to wazeno to wazeno, tenê lerze bîke.

- Pêki, vake Silêman û kêwtra raye tekî şî. Seke çêverê qereqolde kêwt zere, qimendarê Tirk ra ame tê ri, xofo ke zerede ro hen ze tenê bi zêde. Mordem raste vazo tenê ki tersêne. Qimendar hama na eve lertz çî ra veng cî davi eceva? Naraye cî ra çî wastêne? Werdena eskêr qêdavi, sava daye qesey kerdêne? Ya ki eve xo rayê ra şiyêne wastêneke o ki têy şêro. Kam çî zoneno belka sevevê vengdayêne qet nayine ra juye ki nêbiye. Sere sera hirisuhêşt biye û Dersim'deki fırtîne vêjavi. Her çî kêwtiv ra têwerte, her çî ser û bin biv. Her çî destê eskerê Tirk de bi. Heyatê isonî ki tede, her çî girêdayiyê zu çekuyê wertê lewone dîne bi. Rozê caverde, saatê re dime çî biyêne kêş nêzonêne. Eke Silêma uza hen nayê sero vînet, zerê xo de na na vurnê ra, qimendarê qereqol qet cî rê wayir nêvêja. Tî vana belka kes çêverde namêv zere. Werte ra ke xêlê vêrd ra hen verê xo çarna ra cî xaftela vake:

- Xêr ama Silêman efendi.

Ey vake:

- Xêr mêndime qimendar beg.

-Hala dî hirê deqê bin vînde, na karo ke mî deste ez êy ki bîqedeni ora dime qesêykeme. Silêman cûwav nêda û hen bêveng vînet. Waxtoke qimendari kaxita verê xo noşnê (nivîsna), êy ki çimê xo hen fetelnay, hurdi hurdi dormê xo de nada. Gorê verê coy oda qimendari de

çiyê de newe çinebi. Her çi zê virên osêne. Çi esto ke zeke pêyê masa de çimê xo gına ra çuwelonê verê dêş ser, xaftela tı vana ke zerede çiyê vışa ra. Rengê xo hen şî, mordêm vatêne bêlka gon lesede nêmanda. Hata nika çutur yê nêdiv, çutır hayıro cı nêbi sas kewt cı. Silêmann yê çûwal rınd naskerdêne, çi tederorındek zonêne. Hata roza ewroyêne çond rêy êy yê div, çond rêy dine sero qeseykêrdiv. Xo ve xo pıla vake:

-Belka naraye zê virên niya, beno ke çûwalûde çiyêde bin bîbo.

Uzay ra dime ki sarê xo pêyser berd, çime xo çarnay ra pošta boni ser, zerê xode vake:

-Heqo! Tiya ke cor vîneti ma ser de nadana, tiya ke comerd a, wayirê çor kosêy dinawa, nayê ve (bı) mı meke, rêyna mın û yê zılım i miya tê ri.

Zeke Silêman na qesa xo qedena ki xaftela veng kewt ra qimendar, pers kerd vake:

- Ma endî zovî çi esto çi çino Silêman efendi? Hawo çond rojo çimê mı ra to nêgıneneno. Kota, sekena?

Silêman, destê xo nahêt dohêt ser kêrd ra, hermê xo voro hetê vilê ser ont û vake:

- Ma tı nêzonena, xamê dewona. Waxtê karo, waxtê vaştûriyo. Xorê hen kari dime kas beme some. Ma endî zovî çi vaji ez?

-Beme rınd, beme rınd. Zêde nêmendo ke ma têde rınd bime qet tı merax meke. Nêjdi, na wetano rındek o zê cenêt xıraviye ra keme pak. Endî senik mendo ke koke ro hêydutu bêro birnayêne. Dest ve heq ra roza nêzike de têde pa xeleşime.

- Ma savajine, insala têde beme rınd, vake Silêman.

Qimendar, ayde xo ve xo vaja pede, hen ze tenê eve hêrs qesêykerd, vake:

- Ninû ma zof qefelnayme Silêman efendi. Dı sero na kowûrayme, heroz dame pêro, heroz keme pak, onca ki koka hêydûtû nê brina. Nê hen çiqas zofî biyê mordem saskûno cı.

Dûstê na qesa nêwiyede Silêman çiyê nêvake. Hama Basçawıs hen dosbivî ke qet nêvînetêne: Hem qesêykerdê, hem ki eve dest boyna dêne masaro.

- Pêsekena, xızmeta wetana işte. Sava hüzürê milêt, dewleta ma hata roza ewroyêne çi ke dest ra ame aye ra têpa nêmende û fedekarêna gırse kerde. Na ra ki hen beno. Her tım yêno aqilê mı ez xo ve xo van ' Eke nê hêydût nêbiyêne, herkêş qanûn û nizam rê hürmet bıkerdêne, ma ki itawû namêne, amrê xo na kowû sero ranêvarnêne, çiqas rındbiyêne. Na

êşqay isoni niyê? Nê qêy qanûnê dewlete pê-nêcênê? Qêy kewtê ra xıraviye dime canêverdanê? Yaa, Silêman efendi, na qesê nanên her tım yêno aqilê mı. Ma onca ki tûwa nêbeno. Sava emniyeta dewlete, sava rındêna milêt, çiqas ke icav kerd ma gereke honde itawû vındime. Yê ma xorê xızmeta rındêna, heq zoneneno ke fikrêde mawo xıravın çino. Raya ke pilê milêtê ma Atatürk mısna ra ma, ma xorê aye pêcême some. A ki raya insanên û medenêt a.

Silêman hen zêde pêyser nêşî, Çiyo ke na dıseronê pêyênude amo meyda, kerdena ke eskêr ve milêt kerda a arde çimonê xo ver, daye sero vînet, pêyê conî ki ze tenê eve qûrnazên qimendar de nada û vake:

-Vatena tûya qimendar beg, nêqêdinê nêqêdinê, Hêydût kowû sero nêqêdinê. Dûstê nayede qimendar sarê xo sana ra, vake:

-Zeke tı nêvana zofê. Zofên rê zofê hama lerze meke nêjdi pêniya dine yêna.

Hama zeke vatena xo qedênê, nara ki vilê xo kerd ra derg, hetê çêvêr ser nada, qira vake:

- Hala lazê mı sîma kam uzarê, rêyê nahêt ser nadê.

Zeke êy hen va, hama onbaşı çêverde kewt zere, selam da vake:

- Emîr bıke qimendarê mı.

Qimendar eve çimû çûwal mısna ra cı, pêyê conî ki vake:

- Hala nayine rakerêne Silêman efendi têt nado, tuwa werte ra kêş naskeno? Eke nasbıkero qeke nê namu mıseme.

Onbaşı pêyser cêra ra, veng hevalê ki xo da ard, ora dime hama bı lertz fêkê çwalû kerd ra. Sarê Dêsmônê ke lese ra cı ra kêrdiv vêt, verê dêşte têlewede nay ro.

A deqade tı vana ke destê kêwtiv qırıka Silêman, nefes ro cı birnav. To vatêne ke Silêman endî xenekino. Araq kêwtiv ra lese ser, sêne zê pûfıke üstênê ra niştêne ro, zonî binede recefiyêne. Çi esto ke zêde nêmend ame ra xo ser. Ame aqil ke, eger qimendar hayirê cı bo ke hen zêde biyo rehetsız, yaxê ro cı cêno. Bêlu nêbeno, xaftela tı nadana ke vake ' tı ki dinerawa û çiyêde bin nêvake. Hama oncaki kerd nêkerd besenêkerd ke çimonê xo dine ra durfiyone. Hala wertede zu bıke vînetê vînetê, boyna dêyde nadêne. Pêniyede ki hen kelebêrbis bi, zerê xo de boyna vaja pede, vake:

- Wax wax wax, hêfê mı bêro torê, çê to bivêso Tosô. Torê Sêbi, çi xırave torê amê ke tı kewte ra nayine dest? To xo fişt ra dest û sarê xo da. Ma to besenêkerd vozde? Demeke besenê-

kerd to, besenêkerd û na raye sarê xo da.
Eke werte ra tenê vêrd ra ki qimendar perskerd vake:

-Tuwa wertede naskerdoxê to estê?

Silêman verê coy vengê xo nêvet. Zere ra namêne ke vazo ' ez na mordêm nasken'. Pêyê conî ki têpa xo ve xo vake:

-Ma ez vengê xo ne nêvaji cî ra çî vêjino. Sayê ke Tos pêyser yêno, yake iyê bin?

Cêra ra qimendar ser, vake:

- Werte ra jûy zonen.

-Kameciyo?

Silêman destê xo kerd ra derg, sarê Toş mısna ra cî vake:

- Na xort nasken. Demeniz o no layek, namê xo ki Tos o.

-Çiko çiko, vake qimendarê Tirk? Hem pers kerd hem ki hen zê tenê pê huya.

Silêman rêyna vake:

- Tos o. Dêy ra vanê Toso Demeniz.

- Ma zovi, zovi kêş nasnêkena?

- Ne! Kêş nasnêken vake Silêman.

- Hala hala, ma nê mordemê na wertonê, çûtûr beno ke tî xo ra cî ra jûy naskena?

- Ma savajine, hata roza ewroyêne qet çimê mî ra na mordemonê binû nêgino.

Xamê, herhalde cawonê binu ra amê.

Qimendari naye sero sarê xo sana ra û vake:

- Sekenê bikerê, kot ra yêne bêrê, ma dest ra besenêkenê xo raxelesnêne. Pençê qanunê dewlete ra xeleşayêne mumkune niya.

Eke êy hen qesêykerd Silêman verê xo çarna ra hetê bin ser, raya ke dewe ra bena tever sona daye de nada û çimê xo hen pîra mînd. Saye ke Tos tepa uzabî. Uza niştivro dêyde nade. Zêde nê hona hirê roj ra avêbi. Tos ve tayê hevalonê xo ra pa amêv çê dêy de biv mêmman. Yine cîrê sîfre naviro, mêmmanu pîzê xo kêrdiv mîrd û uştiv ra tekîtiv şiv. Cawo ke şiyêne ki têpa koyê xûyê delal bi. Çî esto ke zeke yê kêwtiv ra raye, Silêman nadav ke yelege xo hurênd de çina. Zonav ke na karê Toş o. Hema kêwtiv ra dime û vengê cî dav. Tos dur ra cîrê wereza amêne. Uzayra gore ki cî ra vatêne wereza. A raye ki hen kêrdiv û vativ;

-Wereza çimê to wen, yelega mî mebe caverde. Çî esto ke Toş gos ro cî nênav. Ma Tosê Demeniz qet gos nêne ro çiyê henên ser? Cîrê yelegê lazime biye a ki div, ora dime qet caverdene. Silêman se kêrdiv nêkêrdiv, Tos zê peskoviye perav ra şiv. Eke têt çare nêdiv, naraye ki cêravi vero vativ:

- Çimê to wen wereza. Nifisa mî cêvde ra, eke

yelege bena ki aye caverde. Waxto ke eskêr ame kerde saye eke mevêno, mî benê erzenê ra dare. Sarê mî cîrakenê çêvesaye.

- Na qesi sero Tos dota hûyav û vativ:

- Nê xalo. Ez aye ki canêverdan. Caneverdan ke eke zû kaxite sero sarê to cîrakenê va şêrê cîrakerêne.

Heto zû ra na vativ, heto bin ra ki eve hûyayis Pîlvank terkêrdiv kêwtiv dur û tekîtiv şiv.

Eke na na arde ra xo vir, zerê xo de pîla vake:

Toso çêvesaye Toso. To mî ra vake sarê to cîra kerêne, tî şiya to yê xo da. Way way way, werezayê mî, leya têtjiye way. Hêfê mî bêro torê ke to naraye besenêkerd xo kafir dest ra raxelesnêne. To besenêkerd û sarê xo da.

Ayê de vengê qimendar rêyna ame vake:

- Ma eke werte ra zov kêş nasnêkena xorê so.

- Ya, eke mûsade kena ez şêr. Tî zonena dewiz gereke roza ewroyêne de zof bigûreyêne.

Hama zeke qese qedena ki xo çarna ra kewt ra raye. Çî esto ke ,waxto ke çêver ra gama xo berzo tever, qimendar pêy ra vengê cî da. Silêman eve ters cêra ra ser û vake:

-Büyûr beg.

-Tî zonena, karê erzaqi de rew kêmaşên vêjina.

Tî onca marê sava werdene çiyê peyda bike. Destê ma de tenê bij û miyê ke hêydûtû ra amêv gurêtene bi, yê ki aroze tabûre waşt ma dinerê fişt ra raye rusnay. Axiri endi tî çiyê ana hûrê.

Silêman diqet kerd vengê qimendar tenê ecayiv bi. Nadayêna xo ki hen rinde nêbiye. Çimu ra xayinên rijiyêne. Tî hen zonena ke vatê :

- Uwoke ma sîma nêkiştê hona wûşê, sîma ki gereke marê xîzmete bikerê. Çike sîma marê dendarê.

Silêman seke o halê dêy hen di, tenêna zêde wast ke çiqas dest ra yêna honde zêde ecele ûza terkerro. Uzay ra gore ki Qimendar ra vake:

- Temam ez halkan û bi ra rast şî.

Çûtur qereqol ra bitever, raye çûtûr qedênê ame çê, hayiro cî nêbi. Hem ame hem ki xo ve xo vake:

- Pêsekena Toso. Hûkîm zalimû destde ro. Iye ke ma qîrkenê, iyê ke sarê ma lesa ma ra cîrakenê, pîzê dine mîrdkerdeneki têpa vilê ma serowa. Fermandoxonê xo, gereke ma ve xo weyiyekêrime. Na, Dersim'de bedelê heyata Toso. Bedelê heyetê ison! Hala rêyê saye a ki perekena. Hala vînde rêyê a ki merdene dest ra ma xelesnena ra?

BIHA: 10 Skr